

1934 Kolmeteistkümnes aastakäik Nr. 5

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Julius Mägiste
Peatoimetaja

Elmar Elisto
Toimetuse sekretär

Joh. V. Veski

Tartu 1934

Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus

Sisukord.

	Lk.
1. J. Mägiste , Prof. emer. K. B. Wiklund †	129
2. L. Kettunen , Keelelisi tähelepanekuid vepsa retkelt	130
3. R. Nurkse , Adjektiiv-atribuudi kongruentsist eesti keele grammatikais ja vanemas kirjakeeles (järg). Adjektiiv-atribuudi kongruentsist Masing'ul ning Jannsen'il	137
4. P. Ariste , Eesti liitelaen Vormsi rootsi keeles	148
5. Raamatute ülevaade:	
J. Mg. , <i>Lauri Kettunen</i> . Suomen kielioppi oppikouluille ja seminaareille	149
A. R. , <i>Horger Antal</i> . A magyar nyelvjárások	150
6. E. Elisto , Akadeemilise Emakeele Seltsi keelelisi otsuseid ja seletusi (järg)	151
7. M. Lubi , Kas <i>paljuid</i> p e a b just olema viga? Vähendagem keelest s-e!	156
8. A. Kask , Miks ei ole vastuvõetavad hr. Lubi' ettepanekud	159
9. Toimetusele ja AES-le saadetud kirjandust 1933, 1934	160

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:

Tartu, Veski 9—5, tel. 6-55.

Talitus:

Akad. Kooperat., Ülikooli 15, tel. 63.

Prof. emer. K. B. Wiklund †.

Tänavusel hilissuvel saabus soome sugu keelte harrastajaile Rootsist kurvastav leinateade: sääline juhtiv fennougrist, üks modernse soome-ugri keeleteaduse rajajaid, Uppsala ülikooli end. soome-ugri keeleteaduse professor, viljakas uurija prof. emer. Karl Bernhard Wiklund (sünd. 15. III 1868) on 29. VIII 34 sulgenud oma silmad igavesele unele. Meie ajakirja lugejaile on selle mehe elukäigu ja suure elutöö pääjooned tuttavad EK-st 1928, nr. 1—2, kus EK-l oli juhus prof. Wiklundi õnnitella 60-nda sünnipäeva puhul. Noorusest pääle võidelnud raske kurguhaigusega ja niiviisi kammitsevais tervislikes tingimuis hiilgava elutöö sooritanuna, vaimselt veel loominguvarskena on Wiklund nüüd ometi murtuna siirdunud igavese rahu maile.

Kadunud prof. W. on EK lugejaile tuntud kui vanim, eriti autoriteetne lapoloog, kelle uurimused lapi k. kõrval on harranud ka paljusid muid soome-ugri keeleteaduse keerukamaid probleeme ning alasis — vanimaid germ. laene lapi ja läänemere-sm. keelis, soome-ugri ja indo-euroopa keelte sugulusküsimust, sm.-ugri k. astmevaheldust (siin on W-l oma „kolmeastmelise“ astmevahelduse teooria), possessiivsufikseid, sm. vanimat kirjakeelt jm. Tema töid kannab suur asjatundmine, kriitiline meel, elavalt loov fantaasia ning eelarvamusetus, mis aina on valmis dogmasidki ohverdama uutele teadustõdedele. Seda otsimismeelt, mis W-st on teinud oma teadusalal võitlusmehe, kes ei häbene eneses maad anda vastseile tõdedele, iseloomustavad hästi tema omad sõnad (Vir. 1931, lk. 230): „Se tutkija, joka ei tarpeen tullen kykene olemaan toista mieltä vanhan itsensä kanssa, jarruttaa tieteen edistymistä ja on ristiriidassa tieteellisen velvollisuutensa ja

oman tahtonsa kanssa.“ Sama huvide mitmekesisus ja võitlusvalmus peegeldub ka W. viimaseis, päale a. 1928 ilmunud töis — tuletatagu meelde näit. tema teravalt poleemilisi kirjutisi Agricola muinassoome „jumalatelendi“ küsimisis (Vir. 1928, lk. 287 — ja 1930, lk. 299 —, Hist. Tidskrift för Finland 1933, lk. 82 —) ja vanimate germ. laenude ea-probleeme arutavaid artikleid koguteoses „Studier tillägnade Axel Kock“, lk. 318 — (Lund 1929) ning Fornvännen 1933, lk. 91 —. W. poleemika iseloomust võib järeldada, et ta saab haurahu mitte teadmisest, et võidule pääseb kunagi just tema seisukoht, vaid et lõppmaksvusele jõuab objektiivne teaduslik tõde. Uute mõtteraasude ning tõevakeste tervitajana ning soodustajana W. on olnud neid vanema põlve uurijaid, kes nooremate uurijate esilekerkimist ning eriseisukohti on olnud valmis mõistma ning kes, nagu allakirjutanu omadestki kogemustest teab, esimeste seas on olnud noortele uurijatele „de jure“ andmas oma teostevahe-tusega. Pole siis ka ime, et W. soojalt on jälginud vastselt-avatud Eesti ülikoolis tekkinud uue soome sugu keelte uuri-mise kolde tekkimist, arenemist ning siin tehtavat uurimis-tööd, mis temale kui eesti keele tundjale ja ammusele eesti rahva ning kultuuri sõbrale pole sünnitanud raskusi. Eesti poolt on W. kui uurija ning Eesti sõbra teeneid väliselki kat-sutud hinnata tema õpetatud Eesti Seltsi auliikmeks valimi-sega a. 1932. W. surma puhul jääb meile lohutuseks lootus, et tema poolt aastakümnete jooksul Upsalas loodud Eesti-sõpruse traditsioonid jätkuvad W. õpilase ning ametijärglase prof. B. Collinderi juba alatud hoolitsusel. Vanale uurijave-teraanile K. B. Wiklundile aga, kes oma viikingliku vaimu-värskuse pühendas soome soo uurimisele, saadavad eesti keele ja kultuuri sõbrad tagantjärele oma soojad tänusõnad ning rahuliku puhkuse soovid.

J. Mägiste.

X/1934.

Keelelisi tähelepanekuid vepsa retkelt.

Läinud suvel läks mul korda vepslaste juures jätkata tööd, mis 17 aasta eest jäi pooleli; tol korral olin ju sunnitud revolutsioonimõllu tõttu lõunavepsa põhjapiirilt tagasi pöörduma, ja et peatset tagasipääsu Venemaale ei olnud loota, korraldasin kogutud materjali Tartus uurimu-seks, mis a. 1922 trükist ilmus (Lõunavepsa häälik-ajalugu I, II). Nagu raamatu eessõnas nimetan (lk. IX), oleksin isegi lõunavepsa materjali kallal sunnitud olnud täiendusi ja kontrolltööd tegema, rääkimata teiste vepsa murrete tundmaõppimise vajadusest, aga uue retke ootusel oleks kogu raamat jäänudki ilmutata. Meie mineva suve sõit (kaasas oli ka

mag. Lauri Posti, kes ülikooli stipendiaadina oli saadetud kolmeks aastaks Venemaale vepsa ja vadja sõnavara koguma, ning üliõp. P a a v o S i r o, kes minu abilisena töötas) algaski lõunavepsast, kus ometi ainult üle nädala viibisime, siirdudes selle järele keskvepsa mitmekesisiste murrete laia piirkonda ja viimaks paariks nädalaks ka põhjavepsa (Äänisvepsa) külladesse, kuigi ainult selle murde lõunaservale, sest Nõukogude Karjalasse (kus põhjavepslased päämiselt elavad) ei olnud meil seekord pääsu. Saime kaunis täieliku ülevaate vepsa murretest, olgugi et aeg (kokku ligi kolm kuud) kippus kasinaks jääma ja mõni kohalik tähtis murre (ms. vana Valgejärve rühm, mille olemasolust meil seni ei ole olnud aimugi) sai ainult juhuslikult ja teise järgu allikate järgi tuttavaks.

On iseenesestki mõistetav, et uurimisretke tulemused sundisid revideerima ühte ja teist „Lõunavepsa häälik-ajaloos“ avaldatud arvamist, kuna jällegi mõned tähtsad aimamisi avaldatud järeldused teiste murrete valgustusel ainult kinnitust leidsid. Ei ole võimalik hakata kõiki esilekerkinud küsimusi siin puudutama. Riivan ainult mõningaid, ka nüsuguseid, milleks endised uurimused tõuget ei annaks. Olgu need read ka tänulikuks tervituseks Eestile, kes „Lõunavepsa häälik-ajaloo“ inspireeris ja sünnitas, olgu tervituseks kirjutajalt ja tervituseks elujõuliselt vepsa hõimult, kelle keel saab andma veel uusi ja üllatavaid väärtusi eestisoome keeleteadusele.

1. Vokaalharmonia.

Vokaalharmonia on lõunavepsas kindlate reeglitega seotud, nagu seda üksikasjaliselt (LVHA 302—314) olen katsunud selgeks teha. Teises silbis (ja järgsilpides) esineb *ä* ainult sel korral, kui esimeses silbis on *ä*, *ö* või *ü*, näit. *hädä* 'häda', *södä* 'süüa', *hüvä* 'hää', muidu aga *a*, näit. *tera* 'tera', *silmad* 'silmad' (sm. *terä*, *silmät*), samuti muidugi *väljendan* 'nõrgendan', *värišta* 'väriseda' jne. Kui lähtuda sellest, et *l* oleks ainult tagavokaali ees suutnud *l*-iks muutuda (ja *l* edasi *u*-ks areneda), tuleks, silmas pidades kujusid *pä*, *päy* (< *päl*) 'pääl', *nälgä*, *nälgäy* (< *nälgäl*) 'näljäl', *öü* (< *ö.l*, *ö.l*) 'öö'l', *hüvä*, *hüväy* (< *hüva.l*) 'hää'l', järeldada, et isegi *ä*, *ö*, *ü* järel on järgmises silbis kord seisnud *a*, mitte *ä*¹. — *ö* ja *ü* esinevad ainult *ö* ja *ü* järel, näit. *pörö* 'päälae ümmargune ülem jagu' (sm. *pyörö*), *hübö* 'öökull', *lölüks* 'leiliveeks' (sm. *lölyksi*), *sündüb* 'sünnib'; muidu aga *o*, *u*, näit. *sädod* 'ilusad riided' (vrd. sm. *säädöt*),

¹ See kriteerium on maksev ainult eeldades, et *l* sõna lõpul ei oleks võinud *l*-iks muutuda, — asi, mis veel uurimist nõuab.

käbu 'käbi' (sm. *käpü*), *lemuz* 'supp, leem'. Nende kriteeriumide najal, mis tähendatud kohtades olen esitanud, võib igatahes järeldada, et esivokaal on tekkinud tagavokaalist päris häälikseaduslikult ja korralikult ning võrdlemisi hilja, ja nimelt alles päale vokaalide sisekadu (vrd. *hüpidada: hüptä, rämbotada: rämptädä* jts.). Teisele seisukohale julgeks vaevalt keegi häälikuloo uurija asuda, kui ta välja ei läheks sellest üldisest arvamisest, et vokaalharmonia on ju algsoome (või isegi uurali algkeele) pärand ja et see nähtus järelikult pidi ka vepsas täies ulatuses esinema. Ja kui juba niisugusest seisukohast välja minna, siis muidugi on loomulik ainult see järeldus, et järgsilpide esivokaal pidi vepsas (muidugi ka eestis ja liivis) tagavokaaliks muutuma. Muutus oleks sündinud — on väidetud — võõra foneetika mõjul, kuid määratud tingimustel on aga esivokaal säilinud sellesama võõra foneetika mõjust hoolimata, kusjuures oleks hulk „muganemisi“ sündinud (*võügäd* 'võlad', *pühläm* 'pihlakas' jt.). Kui tõesti uurimine peaks näitama, et venelasel on raskem hääldada näit. sõnu *terä, silmäd, käbü* kui näit. sõnu *häädä, söädä, hüvö, sädöd, hübö, lölü* (mida ju vene foneetika lõunavepsas „sallis“), siis oleks võõra foneetika teorial igatahes mingisugune kindel alus.

Agas seekord huvitab meid ju õieti ainult küsimus, kuidas asi kujuneb teiste vepsa murrete valguses. Nende kohta olid minu teadmised äärmiselt nõrgad: ainult see, mis näha oli Setälä YSÄH-st ja sama autori artiklist „Tietosanakirjas“ (10, lk. 949). Viimases on ju ainult lühike mainimine, et vokaalharmonia on lõunavepsas paremini säilinud kui põhjapoolsemal murdeis, ja tõepoolest laseb ka YSÄH materjal seda järeldada ning näha, et näit. *ä* on sagedasti tekkinud palataliseeritud konsonandi progressiivsel mõjul (*hilläd* < *hiljat*, *mutžäi* < *morsjai* jt.).

Tuleb kohe konstateerida, et vokaalharmonia osutus juba keskvepsa mitmekesisel murdeis sedavõrd kirjuks, et selle üksikasjaline kirjeldus nõuaks siin üleliigselt vaeva ja ruumi. Mõnes murdes näis koguni järjekindlus ja „loogika“ puuduvat, sest näit. üks ütles *tütär*, teine *tütär*, üks *vändäškandeb*, teine *vändäškandeb*, üks *märgaks*, teine *märgäks*,

üks *üskas*, teine *üskäs*, ja samal kõnelejal võis olla näit. *kändab*, aga *vändab*, *mäthare*, aga *mäthälized*. Põhjalikul eritlusel ja kaalutlusel näis sellest kaosest ometi teatav järjekindluski selguvat. Nimelt tuli sagedasti nähtavale, et ühes külas oli kahe murde omasugune esindus risti läinud, et teatavad konsonandid eelmise silbi esivokaali progressiivset mõju kergemini „läbi lasevad“ kui teised (see termin on muidugi ebaõnnestunud, kui järgsilpide esivokaal peaks algupäraseks osutama), et palataliseeritud konsonant esivokaale on sünnitanud (resp. säilitanud) progressiivses ja ka regressiivses sihis ja et ka *j* ning ümbruse vokaali kvaliteet progressiivset ja regressiivset mõju on võinud avaldada. Esitan ainult lühidaid näiteid mõnest murdest.

Konsonandid, mis kergesti „läbi lasevad“, on *v*, *m*, *g*, *k*, (*ŋg*, *ŋk*), *b*, *p*, *h* ja muidugi *j*. „Vastu peavad“ rohkem *d*, *t*, *l*, *r*, *s*, eriti siis, kui nad ei ole muljeeritud. Näit. (Šimjärves) *hämär* 'hämär' (aga *hämäras*), *pejväd* 'päevad', *läväs* 'laudas' (sm. *läävässä*), *käbä* (~*käba*) 'kinda põial', *hüvä* 'hää', *güvä* 'iva', *möhästuj* 'jäi hiljaks', *ala põlgästu* 'ära ehmata', *kegälehed* 'sõetukid', (Ladva) *emägäd* 'pereinaised' (aga *enamb* 'enam'), *keväž* 'kevad' (Šimjärves *emag*, *kevaž*), *heggähtada* 'korraks hingata', *lrbäd* 'leivad', *i püzü* 'ei püsi', *pövü* 'kasukas', *vävü* 'väimees', *i nägü* 'ei näi', *lämöi* 'tuli', *kägöi* 'käokene'. Sellevastu (Šimjärv) *kändab* 'käänab', *pästab* 'päästab', *händast* 'teda', *kündab* 'kännab', *tütär* 'tütar', *sädod* 'ilusad riided, ehted', *elan* (~*elän*) 'elan', *mina* 'mina', *sina* 'sina' jne. Täielist järjekindlust ei kujune sellegi reegli ümber vist ühegi murde või murdekese piirkonnas. Näit. Enarves on ka *hämäras*, *kändän*, *nähtä*, *jättä*, *künttä*, *pedäjäd*, *veräjäd* (muidugi *lehmäd*, *šelgäs* jne.), *pidäb*, *kitän*, *midä*, *minä*, *sinä*, *püdüsed*, *kündiiz*, *sädöd*, *vändöd* jne., kuna eelnimetatud Šimjärves tagavokaal võib esineda ka mitte-dentaali järel: *tämäd*, *tähkad*, *lühud*, *hüvüz*, *šuguzü* ('sügisel'), *emag*, *kevaž*, *lehmäd* jne. Üldse näikse keskvepsa murrete südames (Ladva ümbruskonnas ja eriti Enarves) vokaalharmooniat rohkem esinevat kui põhja pool (Nažamjärves, Šimjärves, Särkjärves jt.), ja kui tuleme Äänise (ehk põhjavepsa) piirkonda, on esi-

vokaalil säälgi kaunis vähe ruumi; ometi: *täänämbäi* 'täna', *hänär, hüvää, süvää, pühä, vihänd* 'haljas', *düvää, lihä* 'liha', *prihä* 'poiss', *tütär, künäl silmas* (aga *künabrus* — eelmises sõnas mõlemad vahekonsonandid muljeeritud), *ümbärta, läväs - lävas, räsnäd* 'särgid', *värfnäd* 'kedervarred' (aga selle kõrval *värfnä.ä*, sest et viimasena on velaarne *ä*) ja isegi *sūrin: surmäd* (< *sūrimat*) 'tangud'; viimane on tüüpi-line näide sellest progressiivselt assimileerivast jõust, mida palataliseeritud konsonandil on olnud järgmise vokaali suhtes sellest hoolimata, et ees on tagavokaal. (Vrd. keskvepsa Petsoilas: *silä igou* 'sel ajal'.)

Lõunavepsaga võrreldes näeme järelikult, et teisteski vepsa murretes esineb vokaalharmooniat vähemalt ühes kohalikus murdes (Enarves) mitte ainult lõunavepsa ulatuses (*hämäräs, vändäb, jätäb, hüvää, künttä, šödä, kündüz, süttüd, pšovü* jne.), vaid häälikümbrusest olenedes isegi laiemalt (*emägäd, kevääž, kegäleh, pedäjäd, lehmäd, elädä, pidäb, idäb, kifän, pitkäd, minä, sinä, sigä* 'sääl', *lämbifädä, lübäd* 'leivad', *kitäškätäs* 'hakatakse keetma', *käbü, vävü, kättüt* 'kätki', *šädöd, vändöd*; ometi nagu lõunavepsaski *tera, nena, enamä, tehtä, tendan, peza, kibinad, izatš* 'isane', *venub*). Pean tunnistama, et see oli mulle kaunis suur üllatus, ja oleks see kõik omal ajal teada olnud, oleksin vahest veel ettevaatlikumalt suhtunud vepsa vokaalharmoonia kronoloogia küsimusse. Et lõunavepsast põhja poole liikumisel keel — eriti sõnavaraliselt — üldse hakkab aunuskarjalale lähenema, pidin üksvahe tõenäoliseks tunnistama, et vokaalharmooniagi vahest kord on vepsas olnud aunuskarjala tasemel, kuid on vähehaaval seda joont hakanud kaotama, eri murretes isekombel. Kui olin tutvunud uute, põhjapoolsete murretega ja näinud, kuidas vokaalharmoonia neis jällegi üllatavas laiuses puudub, ja eriti, kuidas ta päris korralikult on võinud ka hilja tekkida (missugusest „muganemisest“ võiks näit. *surmäd, lihä* jts. puhul rääkidagi?), kujunes küsimus jälle komplitseeritumaks. Et lai materjal mul on veel läbi töötamata (eelolevais viiteis ei ole näit. palatalisatsiooni ulatust, *ç* ja *ž* ning järgsilpide diftongide esindust katsutudki tähele panna), jätaksin kõik

kronoloogilised otsused esialgu tegemata. On iseenesest selge, et sunnitud oleme vepsa vokaalharmonia puudumised hilisteks tunnistama sel korral, kui vokaalharmoniat seni oletatud ulatuses tõepoolest algsome ja veelgi vanemaks pärandiks on võimalik seletada (ja ms. eesti ning liivi vokaalharmonia puudumine rahuloldavalt motiveerida), kuid tuleb ühtlasi rõhutada, et vepsa enese häälikuloos miski ei takista järeldamast, et säälnu vokaalharmonia kuulub hilistekkinud nähtuste hulka.

2. *voikkad, voikfad* < *voikjad*.

Lõunavepsas valitseb niisugune järjekindel „heliassimilatsioon“ seadus, et kui helitu konsonant (*k, t, p, s, š*) puutub lausefoneetiliselt või teistel põhjustel kokku helilise *g, d, b, z, ž*-ga, muutub ka eelolev konsonant heliliseks, näit. *ug_da ak, muzd_babarm, pidg_žerd, uggi, kozggi*. Et sama seadus valitseb lüüdi murdeis, karjala-aunuses, vadjas ja liivis (üldse kõigis lmsm. keeltes, kus *g, d, b, z, ž* esineb) ja koguni ungaris (ilmsesti teisteski sm.-ugri keeltes), on loomulik järeldada, et asi vist teisiti ei oleks olnud tol ajal, kui vepsas sisekadu sündis ja kaks konsonanti selle tagajärjel kõrvuti sattus. Oleks tol ajal tõesti olnud — nagu astmevaheldusteooria järgi üldiselt usutakse — näit. **kastęęn*, **korķędat* (või **kastęęn*, **korķędat*), siis oleks neist vormidest vaevalt muud välja kujunenud kui **kazdgen*, **korgdad*. On aga *kastken, korktad* (nagu ka liivis *kaņķtā* 'kange'), mille vanemad kujud oleksid **kastęęn*, **korķętat* (niisama nagu näit. *entštkš* < *entisiksi*). Progressiivsest heliassimilatsioonist ei ole meil mingisuguseid tõendeid, vaid näeme ümberpöörult, et *g, d, b, z, ž* muutuvad helituiks, kui nad lausefoneetiliselt helitute häälikute ette satuvad, näit. *andad*, aga *andat poigane*; vrd. ka *leib*, aga *leippana* (mitte **leibbana*). (Vt. LVHA 50, 52, 133, 161.)

Teistest vepsa murretest ei ilmnenud midagi, mis mind sunniks endist arvamist revideerima. Kriteeriumid on samad, ja tuleb ette ka veel üks lisavalgustust andev hilissündinud sisekao (resp. tuletise üldistuse) juhtum: *vilikokaz* 'hallitanud', aga *viligzub* 'hallitab'. Ainult see sunnib mind asja

kohta täiendavalt sõna võtma, et on katsutud ümber lükata nimetatud arvamist nende andmete najal, mis Setälä oma YSÄH-s, lk. 434, 435 vepsa *j* ajaloos on esitanud: „Huomatava vain on, että jos sen (*j*; L. K.) edelle joutunut äänne on puheäänetön, silloin etelävepsässä (s. o. keskvepsas uuema terminoloogia järgi; L. K.) *ǵ*: n sijalle tulee *k̄* ja äänisvepsässä *ǣ*: n sijalle *t̄*, esim. *kolij*: pl. vepsE. *kolǵad*, vepsÄ. *kolǣdad* | *katsui*: vepsE. *katskad*, vepsÄ. *katsǣdad* | *voijkaj*. . . vepsE. *voijkkad*, vepsÄ. *voijkǣdad*.“ See olevat tõenduseks, et vepsas ikkagi valitseb progressiivne heliassimilatsioon ja et järelikult kogu eelnimetatud laiaulatuseline teooria olevat väärtusetu².

Olgu teooria väärtusetu või mitte, kuid eelolevate faktidega ei ole teda igatahes veel kõigutatud. Tuleb ju meeles pidada, et *j*-l kunagi ei ole olnud seda heliassimilatsiooni jõudu, mis nähtavale tuleb *g*, *d*, *b*, *z*, *ž* puhul; ei öelda ju kunagi näit. **pidg jogi*, vaid *pitk jogi* (vrd. *pidg da sur*, *pidg žerd* jt.). Ja *voikkad*, *voiktad*, *katskad*, *katsǣdad* on ju oma *k̄*, *t̄* saanud otseselt *j*-st, mitte *ǵ*-st või *ǣ*-st, sest on ju häälikmuutus *j* > *ǵ*, *j* > *ǣ* kaunis hiline ja ainult murdeliselt (vene keele mõjul) läbi viidud — mitte kuidagi enne sisekadu sündinud muutus. Oleks ta enne sisekadu sündinud, siis võiksime kaunis kindlasti ainult kujusid **voiggad*, **kadzǵad* oodata.

Vepsa murdeid tähele pannes märkab kohe, et kõnesolev *k̄*, *t̄* on tõepoolest *j*-st (mitte *ǵ*-st või *ǣ*-st) tekkinud. Helilises ümbruses on muidugi *ǵ*, *ǣ*, näit. (keskvepsa Nemžas:) *radǵad* (< *radjad* < *ratajat*) 'töötajad', *anǵad* 'andjad', *ǵouhǵad* (< *jauhajaj*) 'jahvatajad', kuid *voikkad* (< *voikkajaj*) 'nutjad', *ošfkat tūdas* 'ostjad tulevad', (*satej* :) *safkid* 'saatjaid', (Äänis-vepsas:) *ǵouhǣdad* 'jahvatajad', *ošfǣdad* 'ostjad' jne. Vahepeälseis murdeis (ja laiemaltki keskvepsas) on veel *j* alles: *radjad*, *ošfjad*, *voikkjad* (või *voikkkad*, kus nähtavasti otseselt *kj* > *k̄k̄*) jne. Arvatavasti ei pea *j* neiski kaua vastu *j* > *ǵ* resp. *j* > *k̄* muutusele. Huvi-

² E. A. Tunkelo' ettekanne Soome-ugri Seltsi koosolekul a. 1925. Ettekannet ma ei olnud kuulamas, ainult tean, et ta hääkskiitmist on leidnud ja et veel tagantjärele keeleteadlaste ringkondades on Tunkelo järelduste maksvust toonitatud.

tav on ühtlasi tähele panna, et kus juba *g*, *d* olemas, sääl on ka näit. *kağz.ğougad* 'kaks jalga', *mözd.ğärve.ıe* 'jälle järvele', *pidğ.ğunt* (< *pitka juntta*) 'pikk võrgurida' jne. See on ju niisugune „hääldamise seadus“, mis ei küsi, kui vana on heliassimilatsiooni esilekutsuv *g*, *d*, *b*, *z*, *ž*³. Nagu tähendasin, ei ole meil reaalset põhjust oletada, et teisiti oleks olnud ka vanematel aegadel (üldse aegadel, kus võimalust oli kõnesoleval heliassimilatsioonil esineda), kuna oletust, et näit. kujudest **korkeđan* resp. **korgedan* oleks pidanud arenema praegune *korktan*, ei toeta läänemere-soome keelte piirkonnas ükski keeleline fakt.

(Järgneb.)

Lauri Kettunen.

Adjektiiv-atribuudi kongruentsist eesti keele grammatikais ja vanemas kirja-keeles.

(Järg.)

Adjektiiv-atribuudi kongruentsist Masing'ul ning Janssen'il.

Siin algava kongruentsivaatluse lähtekohaks on praegune eesti kirjakeel, mis adjektiiv-atribuudi deklioneerimisel koos peasõnaga nõuab numeraalset kongruentsi kõigis kaasustes ilma erandita, kaasuselist kongruentsi kõigis kaasustes peale komitatiivi, terminatiivi, abessiivi ning essiivi⁴⁴.

³ Nii vepsas kui liivis ei ole keelejuhid ise nagu teadlikudki selle lausefoneetilise „heliseaduse“ olemasolust, vaid oma hääldamist analüüsides väidavad vastupidist (ja muidugi kirjutavad samuti, kui nad kirjutada oskavad, nagu venes ja lätiski). Kuid ilma peatuseta hääldamisel tuleb ta ometi igapähe selgesti kuuldavale.

⁴⁴ Sellest olukorrast erinevate näidete registreerimiseks on läbi vaadatud kummaltki autorilt neli raamatut, ja nimelt järgmised:

O. W. Masing: 1) *Ehstnische Originalblätter für Deutsche*. Herausgegeben von Otto Wilhelm Masing 1. Heft. Dorpat, 1816. . lüh. EOB

2) *Eihwlandi-ma Tallorahwa Seäduš*. Ešfimenne jaggu [lk. 1—20]. Ešine jaggu [lk. 21—58]. Kolmas jaggu [lk. 59—192]. Tartu-Liinas, 1820. lüh. LTS

3) *Marahwa Näädala-Leht*. 1821. No1—52. lüh. MNL

4) *Pühhapäwa Wahhe-luggemisešed mis Otto Willem Masing firjutand ja wäljaandnud*. Ešfimenne jaggu. Tartus 1818 . . . lüh. PVL
(Vt. järgmise lk. joonealust.)

Kirjakeelest erinevate näidete registreerimine ei ole täiesti tühjendav; eriti samad adjektiiv- ja substantiivi kombinatsioonid on sageli esitatud ühekordselt, kuigi neid autoreil võib leida rohkem. Sellepärast ei või järgnevaid ridu võtta mitte statistiliselt täiesti laitmatu materjalina, vaid pigemini tüüpilisemate ja karaktersemate näidete koguna.

A. Adjektiiv-atribuudi kongruents singulaarse printsi- paaliga.

a. Arvuline kongruents.

Praegusest kirjakeelest erinevalt esineb mõnede kogunimede atribuut Masing'ul ning Jannsen'il pluraalses kujus:

Masing: feigift kiwvi fugguft (PVL 55) fõit täied naesterahwas (LTS 163) nored naggufad naesterahwas (MNL 402).

Jannsen: ranna äärjed rahwas (LÖK 6) noorte rahwa eneste faup (PKJ 65) fedrajad naesterahwas (ST VII 53) astufid nored rahwas altari ette (ST VII 139).

Neis näidetes on printsiipaali tähendusel atribuudi peale suurem mõju olnud kui tema vormil. Printsiipaali tähendus-sisu on atribuudi formaalse juhtimise võtnud enda kätte. Ent seda tähenduse mõju on võimata oletada järgmistes näidetes:

Masing: förgemate kaljo ofjas (PVL 34) föige kindlamate maja allufid (MNL 219).

Neis näidetes on sündinud nähtavasti mingi kontami-natsioon või midagi selle sarnast. Atribuut on juhtiva rolli enda kätte haaranud ja peasõnalt pluurali tunnused lihtsalt rekvireerinud. Näidete erandlikkuse tõttu pole mõtet neil pikemalt peatuda.

Maha arvatud mainitud kõrvalekaldumised, on adjektiiv-atribuudi arvuline kongruents singulaarse printsiipaaliga järjekindel.

J. W. Jannsen: 1) Kolmas Sannumetaja aastal 1850. Eht: Lut ja wanna Ma-rahwa rõmuks ja õppetuseks. *Johann Jannsen*. Pernus 1850. lüh. ST III

2) Laupäwa-õhtune Küllalinne mis Johann Jannsen väljaannud. Eestimenne õhto. Pernus 1853. lüh. LÖK

3) Düsfipappa esimesesed Külla-Juttud külla rahwale, mis Johann Jannsen väljaannud. Eestimenne õhto. Tarto linnas 1854. . . lüh. PKJ

4) Seitsemes Sannumetaja aastal 1860. Eht: Lut ja wanna Ma-rahwa rõmuks ja õppetuseks. *Johann Jannsen*. Tarto linnas 1860. lüh. ST VII

b. Kaasuline kongruents.

1. Partitiiv.

Masing: muid teäija rahwast (MNL 10) kolm suppleja meest (MNL 27) kolm tenija innimeest (MNL 67) heateggija rahwast (MNL 310).

Kongruentsi puudumine esineb ainult *ja*-liitelistes tegija-sõnades. Nähtavasti on see liik atribuute Masingu keeletundes olnud oma printsipaaliga nii tihedas kontaktis, et on tundunud liitsõna osana. Või on siin tegemist Kirde-Eesti murdejoonega (*t*-tu partitiiv)?

2. Illatiiv.

Illatiivis on mõningais sõnatüüpides raske otsustada, kas on tegemist lühikese, tugevaastmelise illatiivi või genitiivi kujuga, näit.:

Masing: sefugguse jõffe, jerwe eht titi (PVL 158).

Jannsen: woõra paifa (PKJ 33) teise küllasše (PKJ 40).

Kuid leidub siiski ka küllalt näiteid, kus kongruentsi puudumises ei saa olla kahtlust:

Masing: feige mailmasše (EOB 9) nifugguše tolleba paifa (PVL 21) üllema kohtuše (LTS 66) surema kohtu (LTS 66) kõige-lähhema tihheltomakohtu (LTS 170) tülgehaffawa soja-tõbbeše (MNL 171) lähhema majasše (MNL 190) wanna rõugesše (MNL 231).

3. Inessiiv.

Kongruentsi puudumist ainsuse inessiivis tuleb arvata haruldaseks. Esineb ta mõnikord mõne adjektiivse pro-noomeni korral:

Masing: mu kohtus (LTS 63), **Jannsen:** igga nädalasš (ST VII 44).

4. Elatiiv.

Sama haruldane kui inessiivis on kaasuselise kongruentsi puudumine ka elatiivis.

Masing: nifugguse rahwast (MNL 336), ent haril.: õnnetumast no-reft mehheft (MNL 413) jne.

Jannsen: õnfa wannemattest (ST VII 110), ent haril.: nifugguseft innetumast lomast (ST VII 37) jne.

5. Allatiiv.

Sootuks teise pildi saame aga kongruentsiesindusest allatiivis. Domineerivad selgesti kongruentsita vormid.

Masing: EOB — õige tele (9) selle ausa ja tõteggija rahwale (13) feige mailmale (15);

PVL — pimmeda rahwale (47) jelle hea jeemnele (47) wanna innimesejele (96) nu male (125);
LTS— holetuma perremehjele (16) ühhe eht tõise kohtotäijale (67) alama kohtule (70) jelle ammetile (105) igga lapjele (106) ühe tõisele (114) ühhe eht tõise lapjele (117) kauge wõderale male (127) ärraminnija eht ärralastata orjale (129) misjuggufe lapjele (136) arwaliko horamisjele (180);

MNL — feige Europa male (29) tefäija rahwale (96) ühhe tohtrele (110) ühhe ainjale (123) kõige maafonnale (235) ei wähhema lapjele (239) tullise wihhale (243) jelle lupainamifele (281) ühhe hea tüttarlapjele (285) waeje lapjele (291) omma hea naejele (293) hea innimesejele (294) jannu kannatata hingele (335) wanna sõbrale (388) parrema põlwele (403) kufaja mõttele (412).

Nagu näidetest nähtub, on kaasuselise kongruentsi puudumine allatiivis Masingu keeles õige harilik. Siiski leidub ka kongrueritud vorme, kuigi need on tunduvas vähemuses.

Masing: **PVL** — iggale male (11) kaugele male (69) wõderale male (73);
LTS — tõisele mehjele (103) norele innimesejele (107) mitmele perremehjele (125);

MNL — waejele lapjele (292) mitmele talloinnimesejele (370) tühjale male (412).

Jannseni keeles on kongruentsi puudumine allatiivis otse seaduseks.

Jannsen: **ST III** — haige emmale (1) jelle innimesejele (31) igga lapjele (56) jelle mehjele (72) ühhe lomale (83) sure Jummalale (149) temma ennejele (153) ühhe kaupmehjele (157) omma armsa abbitasale (170) kehwa wennale (171) ühhe waejele (185) feige küllale (216) Temma sure nimmale (223) taewase Jõsiale (234);

LÕK — wõdra jummalale (6) rummala rahwale (13) rahhotuma süddamele (16) feige rahwale (18) ühhe ümfi kurjateggijale (23) ellawa jummalale (25) waeje lomale (37) jelle Kallele (39) kolmaino Jummalale (39) igga mehjele (50) jelle koggodusjele (59) igga innimesejele (71) feestpiddije innimesejele (74);

PKJ — feige küllarahwale (6) kellegi waejele (9) mitme nore mehjele (10) armsa Abramile (15) nore innimesejele (21) waeje wennatitrele (30) feige perrele (62) sure Jummalale (73) waeje õppetajale (116);

ST VII — waeje kõrtsmikule (23) igga waejele (38) ühhe kuwatand tubbaka karwa hobbusje parisnikule (39) ühhe waejele (43) wagga ristünnimesejele (45) armsa emmale (70) omma wanna emmale (71) nore parile (94) omma aino lapjele (100) mõnne tüttarlapjele (124) fergemeelje poiale (125) nijuggufe mehjele (140).

6. Adessiiv.

Masing: targa rahwal (EOB 29) igga kohtumehjel (LTS 48) tenija innimesjel (LTS 124) hea rahwal (MNL 31) tõisel tenija tüdrukul (MNL 106) kõigel hea rahwal (MNL 201) igga pühapäwal (MNL 261) igga rahwal (MNL 349).

Näited on vähesed ja kesised. „tenija innimesjel“ ja „tenija tüdrukul“ tuleb pealegi arvata liitsõnadeks, mille esimene osa üldse ei deklioneeru (vrd. partitiivi, käesolev töö, lk. 139). Ülekaal tundub olevat kongrueeritud vormidel.

Masing: ommal kõhhal (EOB 6) norel innimesjel (EOB 12) ellawal hingel (PVL 3) töisel Jürripäwal (LTS 4) priihs lastawal perremehhel (LTS 12) iggal innimesjel (LTS 112) ühhel nõufal perremehhel (MNL 181) pallawal juišel ajal (MNL 300) iggal aastal (MNL 365) feälatsel ümberfaudsel maal (MNL 374) jne.

Palju enam kui Masingul esineb kaasuselise kongruentsi puudumist adessiivis **J a n n s e n i l**:

Jannsen: ST III — woõra innimesjel (27) nore herral (52) „nore foeral on ferram hammas“ (54) igga mehhel (60) monne perremehhel (67) igga innimesjel (145) õnša wannaišfal (210) ferjaja šandil (228) armša šöbral (241) laiša innimesjel (260) töššife ristinnimesjel (269) nore mehhel (274); **LÖK** — waefe ristirahwal (45) armša õppetajal (58) mitme foggodušfel (59) wanna foolmeištril (67); **PKJ** — wanna innimesjel (7) wanna išša Undresjel (10) mitme tüdrukul (10) igga naesterahwal ja igga foeral (11) wanna „šanil“ (14) igga teenril (21) waefe Ewal (23) õige innimesjel (27) nore poišil (41) igga posthobbošel (48) monne wanna innimesjel (92) minno weitešše potal (118); **ST VII** — ühhe Korwi perremehhel (2) monne wannal (18) jouša perreišfal (19) igga pahha ašjal (27) ühhe ainša kelmil (36) waefe emmal (62) šure mehhel (105) tulemeelše Šosepil (133).

Ei ole **J a n n s e n i l** puudust ka kongrueeritud vormidest:

Jannsen: **PKJ** — ühhel päwal (8) ommal wišil (14) iggal innimesjel (15) iggal heal innimesjel (18) jul wannal innimesjel (29) teišel laupäwal (39) iggal uel aastal (72); **ST VII** — õnšal išfal (20) iggal mehhel (27) waefel Šatobil (27) iggal linnul (60) ühhel nišuggufel širšfal õhtul (112).

Kummatagi tunduvad kongruentsita vormid enamuses olevat. Nii seisavad adessiivis vastamisi **Masingu** ja **Jannseni** tendentsid — esimene eelistab kongrueeritud vorme, teine kongrueerimatuid. Võimalik on, et **Jannseni** kongruentsivaenlikkus selles kaasuses end laseb kuidagi ühendusse seada tema päritoluga nende Lääne-Eesti murdealade lähedusest, kus adessiivi ja allatiivi kujud on väliselt ühte langenud. (Vrd. selle kohta lähemalt käesoleva töö murdepeatükki, — ilmuvas täielikus väljaandes.)

Nominatiivis, genitiivis, essiivis (kui see neil üldse esineb), **translatiivis, abessiivis, terminatiivis** ja **komitatiivis** pole Masingul ning Jannsenil adjektiiv-atribuudi kaasuselises kongruerimises singulaarse peasõnaga kõrvalekaldumisi praegusest kirjakeelest.

B. Adjektiiv-atribuudi kongruents pluraalse printspaaliga.

Ülevaatlikkuse mõttes on pluuralis kasulik vaadelda arvulist ja kaasuselist kongruentsi üheskoos iga kaasuse juures.

1. Nominatiiv.

Nominatiivis on üksikuid väiksemaid kõrvalekaldumisi praegusest olukorrast nii ühes kui teises suunas. Jannsenil tru sõbrad (STVII 90), ent Masingul sellevastu liigse kongruentsiga: teadmatad innimesed (MNL 29) jm.

2. Genitiiv.

Üks oma kongruentsisuhete poolest huvitavamaid kaasusi on mitmuse genitiiv. Masing ise annab tema kohta järgmised reeglid⁴⁵:

„Sure meeste. Eine Eigenthümlichkeit der estnischen Sprache ist, daß das Adjectiv allemal im Genetiv des Singulars steht, wenn das dazu gehörige Substantiv selbst ein Genetiv des Plurals ist. Es ist also ganz unrichtig, wenn man schreibt: kõrge, auša, targa meeste, sondern es muß heißen: kõrge, auša, targa meeste.

Von dieser allgemeinen Regel machen pissifenne, waene und vielleicht auch wohl wallato, eine Ausnahme: pissifeste, waeste laste ja waeste innimeste pole peab arm langema, man muß sich kleiner Kinder, der Waisen und Armen erbarmen. Ist waene aber ein Bedauerungswort, dann folgt sich die Declination wieder in die oben angegebene allgemeine Regel. Von teit ist es gleich gültig, ob man teitide oder teige jagen will.

Es finden sich aber mehrere Adjective, die, wo wir im Deutschen im partitivo sprechen, ganz in der gewöhnlichen Declinationsform bleiben, aber aus derselben wieder herausfallen, sobald ein pron. vor ihnen zu stehen kommt, z. B. ridle ja te koerte läbbi sain isä tullisä, und nisugguste ridle ja koerte läbbi sain isä tullisä.“

Masingu tegelik keelepruuk selgub järgnevaist näidetest, kus ilma kongruentsita vormid on rõhuvas enamuses.

Masing: EOB — sure meeste (9) ue sannumite (14) mõnne innimeste (17) illusa juttoteeste (27);

PVL — ühhe esiwannemite (1) nähtawa lomade (44) talli kiwvide (54) määratuma kihwade (91) seälatsje kuningate (141) allama Jummalate (144) teige ellajate (155);
LTS — mõllema poolte (79) lähhema fuggulaeste (81) lähhema kihheltondade (89) lähhase wannaste ja deaste (115) õppetatawa laste (149) jõutuma wannemite (149) nisugguste ehhitamiste (158) hullo koerte (173) külgehatawa taubide (173);

MNL — laia ulitsate (46) soja willaste teitide (53) sure lojuste (87) rummalama toapoiste (143) soja linnade (179) halbi innimeste (232) nore tohtrite (279) lähhase

⁴⁵ D. W. Masing, Estnische Originalblätter für Deutsche, Dorpat 1816, lk. 47 jj.

lašte (284) fure maite (289) willeſa uſſowennatſte (356)
auſa mõiſawannemate (378).

Kongrueeritud vormidest on silma puutunud järgmised:

Masing: LTS — niſugguſte eſſfoſijate (108) niſugguſte lašte (149)
ſeſugguſte aſjade (156) tõiſte kohtude (184);

MNL — pühjade fujude (12) nendefinnatſte tähte (60)
tõiſte peäletüſſijate (239).

Neist vähestest näidetest paistab üks tähelepandav joon: välja arvatud „pühjade“, ei too üheski teises kongrueeritud adjektiivis mitmuse tunnus sõnale uut silpi juurde. Kas polegi viimaks lugu nõnda, et mitmuse genitiivis adjektiiv kongruueerub oma peasõnaga neis sõnatüüpides, kus tal võimalik on jääda endise silbiarvu juurde, kuna teistes tüüpides, kus mitmuse tunnus uue silbi lisaks tooks, kongruents hüljatakse ühes oma lisasilbiga. Esitatud 31-st kongruueerimata näitest kuulub esimesse tüüpi kõigest 9 näidet, teise 21. Üks näide on väga õpetlikult kahepaikne: „**ſoja willaſte teſſide**“. Vastuoksa vanemate grammatikute reeglile, mille järgi kahe paralleelse adjektiivi korral neist kongruueerub esimene, siin on kongruentsiga teine adjektiiv, mille silbiarvu kongruents ei tõsta.

Ka Jannsenil on kongruentsita mitmuse genitiivist näiteid rikkalikult:

Jannsen: ST III — pitta pude (2) feige lašte (13) Summalafartliſſo
foolmeiſtride (16) hea innimeſte (40) oma tullewatſe alla-
mate (42) omma armſa ellokombede (58) nende kolleda
ſeinde (68) Summala tartliſſo wannemate (80) illeaneto
poiſte (83) nende armſa innimeſte (119) nende hea inni-
meſte (135) kerjaja poiſte (158) feige innimeſte kuuldes
(167) moiſſliſſo innimeſte (202) wanna memmede (207)
moiſſliſſo innimeſte (210) omma armſa wannemate (227)
fure waenlaſte (240);

LÖK — kurja himmede (5) niſugguſe jummalatte (5) ſelle-
aegſe pagganatte (8) kurja teggude (9) targema pagganatte
(10) niſugguſe tarkade (13) weel ſurema kaſſipiddi mõtle-
miſte (15) tähja aſjade (16) feige lomade ſeaſt (16) wal-
luſa waewamiſte (17) moiſſliſſo kiſſja meſſellajatte (18)
pimmeda pagganatte (31) kõrge mäggede ofſaſ (45) ilma-
liſſo aſjade (51) feige ramatude (64) feige meſſaliſte (68)
feige mõlbride (69);

PKJ — pahha ſelſide (33) feige offaſte (58) teie armſa
lašte (66) auſa wannemate (69) wannema lašte (79) hii-
gawa tärnide (89) woõra lašte (102) ſoja riette (105)
omma wäetima lašte (111) wanna naeſte (111) wagga
wannemate (117);

ST VII — õnſa wannemate (21) pühha aſjade (27) mu
lindude (73) feige lomede [sic!] (88) wagga wannemate
(92) hea püſſide ja waluſa koerde (97) omma waluſa
koerte (102) wähhema aſjade (113) auſa meeſte (114) eht
rummala naeſte wiis (117) feige fülla neiude (125) wae-
ſema innimeſte (135).

Kongrueeritud juhud on tugevasti vähemuses:

Jannsen: ST III — suurde palvete (18) mollematte laste (26) väeste põgenejate (33) väeste meeste (45) teiste joditute (72) väeste laste (81) nutuste filmade (163) väeste inimeste (190) suurde mäggede (201);
LÖK — teiste pagganate (11) nišuguste fallaliffude (23) suurde ahwardamiste (38) teiste möldrude (70);
PKJ — uniste filmade (24) töšfiste ristiinimeste (37);
STVII — noorte inimeste nalli (32) nišuguste tullaemmade (127).

Neis võib tähele panna sedasama asjaolu, mis Masingugi näidetes, et esinevad kongrueeritult just need adjektiivid, mille silbiarvu mitmuse tunnus ei suurenda. Jannsenil on see põhimõte läbi viidud veel märksa puhtamalt, nagu näitavad registreeritud näidetes esinevate sõnatüüpide arvsuhted. Kongrueeritud juhtudel on silbiarv püsinud 15 sõnas, suurenenud ainult 2 sõnas. Kongruerimata adjektiivides jääks kongruentsi teostamise korral silbiarv püsima ainult 4 sõnas, suureneks 54 sõnas.

Nagu Masingul, nii leidub ka Jannsenil silbisäästmise reeglile kahepaikselt õpetlik paraadnäide: „**törge, mägiste kobjade**“ (ST III 251).

3. Partitiiv.

Kongruentsirikked partitiivis on haruldased.

Masing: turja kõnnesid (LTS 74).

Jannsen: nišugugufid wahwa naiša (ST III 122) muit turja teggufid (LÖK 12) wagga lapši (ST VII 40).

4. Inessiiv.

a) Kõrvalekaldumisi arvulisest kongruentsist:

Masing: pallawas tubades (PVL 71) mitmes paigus (PVL 73) ommas flaašonetes (PVL 121) waimolitus ešt imalitus asjus (MNL 387).

Jannsen: nišugugufes asjus (PKJ 54) mitmes paifus (ST VII 74).

b) Kõrvalekaldumisi arvulisest ja kaasuselisest kongruentsist korraga:

Masing: teige külmema merredes (PVL 45) nende püha ramatutes (PVL 147).

Jannsen: teiste mailma jaggudes (LÖK 29).

5. Elatiiv.

a) Kõrvalekaldumisi arvulisest kongruentsist:

Masing: furest teggufest (PVL III) hullufst koertest (MNL 346) wanast kirjadedst (MNL 375).

Jannsen: märjast filmist (STIII 229) pahhast naesteft (PKJ 49)
innimeste kurjast teggudeft (PKJ 120).

b) Kõrvalekaldumisi arvulisest ja kaasuselisest kongruentsist korruga:

Jannsen: tühja asjadest (LÖK 14) muist pahha asjuft (ST VII 6)
riffa perretüftardest (ST VII 133).

6. Allatiiv.

a) Kõrvalekaldumisi arvulisest kongruentsist:

Masing: wõerale maille (MNL 42).

b) Kõrvalekaldumisi arvulisest ja kaasuselisest kongruentsist korruga:

Masing: LTS — kõige kohtudele (186);

MNL — wanna tutwadele (13) waeft laštele (291) mitme
Saafama mafondadele (336) lahja hobboštele (352).

Jannsen: ST III — hea innimestele (13) mitme enmadele (108)
armja sõbradele (178) armja wannemattelle (232);

LÖK — wäljaspoolse, ilmalikko innimestele (26) armja
luggejattelle (31) feige nendele (69);

PKJ — hea inimistele (74) nõdra laštele (99) laifa
tüdrufuile (106) omma lihhafe laštele (113);

ST VII — wannema innimestele (26) pahha laštele (41).

c) Kõrvalekaldumisi kaasuselisest kongruentsist:

Masing: LTS — waešte laštele (107);

MNL — sefugguste õppetajatele (44) kõiste teenritele (65)
isfaste koerale (347).

Jannsen: ST III — waešte wannemattelle (186) teiste külla laštele
(220) nende innimestele (221) waešte pärrisorjatele (237)
mude meeštele (256);

LÖK — waešte misjonäridele (40);

PKJ — waešte laštele (112).

Ka allatiivis võib märgata sedasama tendentsi mis genitiiviski. Arvuliselt kongruerituna esinevad niisugused sõnatüübid, mille silbiarvu kongruents ei suurenda (10 juhtu 1 vastu), kongruerimata jäetakse adjektiivid, mis arvulisest kongruentsist seatuina pikenevad terve silbi võrra (17 juhtu 2 vastu). Kaasuline kongruents on allatiivis pluraalse peasõna korral samuti tunduvas vähemuses nagu singulaarsegi peasõna korral.

7. Adessiiv.

a) Kõrvalekaldumisi arvulisest kongruentsist:

Masing: wõeral mail (PVL 120) fuvel pühhil (LTS 161).

b) Kõrvalekaldumisi arvulisest ja kaasuselisest kongruentsist korruga:

Jannsen : ST III — wanna naestel (63) teiste riffaestel (67) feige nende kaäsi worstidel (113) ilmalikko inimestel (236); ST VII — wagga inimestel (39).

c) Kõrvalekaldumisi kaasuselisest kongruentsist :

Jannsen : LÖK — mitne äa millioni inimestel (28) nende waeste inimestel (29).

8. Ablatiiv.

Kõrvalekaldumine arvulisest kongruentsist :

Masing — wõeralt mailt (MNL 49).

Kõigis kohakäänetes esinevad eeltoodud kongruentsita vormidega võidu kongrueeritud vormid, kus adjektiiv on enamasti *i-pluuralis*, harva ka *de-pluuralis*.

9. Komitatiiv.

Komitatiivi puhul tuleb küsitavaks ainult arvuline kongruents. Selle esindus on, nagu oodata, samasugune kui genitiivis.

Masing : EOB — omma targema allamatega (19); PVL — weife janibega (27) furja-hammaestega usfid (115) teiste allama wainudega (144); LTS — ue palkibega (15) wähhema mõisa maitega (23) mu tarwitatava kirjadega (67) tähhendawa märkibega (79); MNL — sure koormatega (46) soja linnase rättitutega (53) Soja rättitutega (179) soja willase rättitute ehl harjaga (191) koormafandja kammelituga (238) werriife filmadega (167 pro 267) kõige oma honetega (303).

Jannsen : ST III — nuttuäse filmega (27) omma sure ja weikeäse lastega (27) märja filmadega (40) auäa rietega (47) wiimäse fannadega (71) furja fannadega (81) muästa moffadega (88) furja inimestega (146) pinikeäse rietega (173) sure firweestega (219) feige omma üllemattega (242) hea fannadega (243) omma pitäa riettega (259); LÖK — feigeäugguse ohwride ja andibega (6) tähhife himmudega (75); PKJ — palja hammaäste ja äättendawa filmadega (55) omma kuirwa filmapiäšfarattega (55) märja filmadega (77) lahäe fannadega (89) terge riettega (105) furja fannadega solatub (107); ST VII — wagga fannadega (37) walge wöbega (116) maggusa fannadega (119).

Muidugi ei puudu ka kongrueeritud adjektiiviga näited :

Masing : äefugguste ääjadega (LTS 55) päšäide ja äefugguste ääjadega (MNL 277);

Jannsen : ST III — nende wimaäste fannadega (37) werriäste filmadega (69) fuurde filmadega (72) niäugguste juttudega (228) finniäste filmadega (259);

LÖK — väljaspiddiste käsjo teggubega (25) esjimeeste wannematttega (51);

PVL — nijugguste häbbematta fannadega (11).

Kõik kongrueritud adjektiivid on silbiarvus püsinud. Kongruerimata adjektiividest jääks kongruentsi läbiviimisel endise silbiarvu juurde 12, ühe silbi võrra pikeneks 32 sõna.

Vaatlemata jäänud kaasuste tarvitus läbivaadatud teostes pole kongruentsi suhtes erinenud praegusest olukorrast. Võimalik, et essiiv neis üldse ei esine.

Kokkuvõtteks.

Kõigist esitatud erijoontest ja kõrvalekaldumistest tüdinud, võtkem nüüd uuesti küsida: ons kongruentsinappus vanemas kirjakeeles täiesti kaootiline või saab temas avastada mõningaid määravaid printsiipe? Millist metsa võime näha kõrvalekaldumiste ja erijoonte puude taga?

Adjektiiv-atribuudi kongruerimises singulaarse printsiipaaliga maksab Masingul ja Jannsenil üldjoontes Leetbergi kaasuselise kongruentsi reegel:

Kongruentsi puudumine on harilikum neis kaasustes, mille morfeemid sõna terve silbi võrra pikendavad: illatiivis sse-lises, allatiivis, terminatiivis, abessiivis, komitatiivis, essiivis (kokku $5\frac{1}{2}$).

Kongruents on harilikum neis kaasustes, mille morfeemid sõna silbiarvu ei suurenda: nominatiivis, genitiivis, partitiivis, tüvepärases illatiivis, inessiivis, elatiivis, adessiivis, ablatiivis, translatiivis (kokku $8\frac{1}{2}$).

Kõrvalekaldumisi esineb peaausjalikult kohakäänetes, kõige suuremal arvul adessiivis.

Adjektiiv-atribuudi kongruerimises pluraalse printsiipaaliga maksab kaasuselise kongruentsi suhtes sama mis singulaarsegi printsiipaaliga. Numeraalse kongruentsi suhtes nihkub determineeriv moment osalt uuele pinnale.

Kongruentsi puudumine on harilikum neis sõnatüüpides, kus kongruentsitunnus sõna terve silbi võrra pikendaks.

Kongruents on harilikum neis sõnatüüpides, kus kongruentsitunnus sõna silbiarvu ei suurenda.

Olukord on pisut keeruline selle tõttu, et kongruentsi resp. pluraalitunnuseid on kaks. Kõige puhtamalt ongi reegel läbi viidud neil juhtudel, kus võimalik on ainult *de-*

mitmus (mitmuse genitiiv ja otseselt temast tuletatud kaasused). Ent õigupoolest ei kõiguta ka *i*-mitmus seda reeglit sugugi; tema neis sõnatüüpides, kus teda võimalik moodustada, sõna silbiarvu ei suurenda ja allub vabalt reegli teisele osale. Kahe pluuralitunnuse tõttu kannatab ainult kogu materjali ülevaatlikkus, sisulisi vastuolusid aga sellest ei sigi.

Arvulise kongruentsi reegli saavutamisele on omal ajal ligidal olnud Ahrens, Krohn ja Wiedemann, kui nad toonitavad selle sõltuvust deklinatsiooniliikidest. Kumatagi nad ei tabanud alust, mispärast üks deklinatsiooniliik on kongruentsisõbralisem teisest, ning pidid piirduma palja fakti konstateerimisega.

Niihästi kaasuseline kui arvulise kongruentsi reeglid põhjenevad ühel ja selsamal silbiökonomia printsiibil. Miks printsiip just praktilisemehaaniline on, see saab õiges ulatuses mõistetavaks, kui meelde tuletada, et kongruents oma olemuselt ei juurdu mitte sisuloogilises, vaid pragmaatilises tarbes. Keelepragmaatiline kongruentsitarve aga on Masingul ja Jannsenil (ja kogu eesti vanemas kirjakeeles) liiga nõrk selleks, et õigustada sõnale uue silbi külgehaakimist.

Rein Nurkse.

Eesti liitelaen Vormsi rootsi keeles.

EK-s 1933, lk. 49 jj. on allakirjutanu esitanud eesti deminutiivse lõpu *-ke(ne)*, gen. *-kese*, mis Reigi rootsi murdes on saanud iseseisvaks sõnaks: *käse, käsande*. See äärmiselt haruldane keeleline nähtus on omane ka Vormsi rootsi murdele, nagu osutavad Kårsleti küla keelest tehtud märkmed: *ihlan kæzen man* 'õige väike mees', *ihl kæze pl* 'õige väike tüdruk', *lidët kæzet bon* 'õige väike laps', *smo kæze folk* 'õige väike rahvas', *smo kæze piar* 'õige väikesed tüdrukud'. Sõna on normaalne adjektiiv, millel on kolme soo lõpud singularis ja pluuralis, ent võib esineda siiski üksnes koos sõnadega *ihl - lidët* ja *smo* 'väike'. Vormsis on sõna hävinas, esinedes elavana päämiselt üksnes õige vanade inimeste keeles.

Paul Ariste.

Raamatute ülevaade.

Suomen kieloppi oppikouluille ja seminaareille. Kirjoittanut **L a u r i K e t t u n e n**. Porvoo—Helsinki. Werner Söderström osakeyhtiö. 1934. VIII+194 lk. +13 murdekaarti.

Kõige mitmekesisemate läänemere-sm. keelte uurimisprobleemide kõrval on prof. Kettunen täninigi juba laialt liikunud ka n. ö. rakendusliku keeleteaduse, nimelt õigekeelsuse ja tegeliku keeleõpetuse alal (eesti keeleuueenduse probleemid, e. lauseliikmed, sm. keeleõpetus soomlasile, eesti-soome sõnaraamatud). Nüüd on temal Helsingi ülikooli ja Yhteiskunnallinen Korkeakoulu' loengulist välja kasvanud käsitletav uetüübiline soome keeleõpetus keskkooles ja seminarele, mis „näikse rahuldavat kõikide klasside üldkeeleõpetuse tarviduse, lauseõpetus kaasa arvatud“ (eessõna lk. III). Nii siis pole meil siin tegu esimesi vagusid ajava õigekeelsusmehega. Seniseist tarvituselolevaist vastavaist soome keeleõpetusist (Setälä, Airila' teosed) erineb Kettuneni töö tunduvalt oma meetodilise ülesehituse kui ka eriti keeleajalooliste selgitusmärkmete, võrdlevate murdemärkmete ja õigekeelsusjuhiste lisandamisega. Keeleajalugu on senisest soome keeleõpetusest olnud peaaegu täiesti välja tõrjutud (nagu meilgi), kuid viimasel ajal on ka pedagoogideringkonnist (näit. õpetajatepäevil peetud ettekandeis) sageli kuulnud hääli selle kasuks. Ja kõikuvaid keelenorme käsitlevaid erilisi õigekeelsusjuhiseid on seni tulnud otsida spetsiaalseist töist (Saarimaa, Cannelin jt.), rääkimata sellest, et ka vormi- ja lauseõpetus on seniseil sm. grammatika autoreil esinenud eraldi toostes. Pole siis imestada, et kõike seda mitmekesist materjali kokku võttes Kettuneni grammatika on suhteliselt mahukas raamat, eriti kui veel arvestada, et selles leidub suurel määral petit-trükki (keeleajaloolised, juhislikud ning murde-märkmed). Senisest hoopis enam annab Kettunen harjutusmaterjale, ms. terve rea hõimuõpetuslikke tekstipalu sugurahaist (näit. lk. 85 väga soe kirjeldus muistsete eestlaste vabadusvõitlusist, lk. 171 Juhan Liivist jne.). Teos jaotub: sissejuhatavad märkmed sm. murrete ning sugukeelte kohta (lisaks sm. murrete ja sm.-ugri rahvaste kaart ning uurali „keelepuu“) ja lausest, sõnast, silbist, rõhust (lk. 1—11), I Häälükuist (lk. 12—25), Sõnadest ja nende vormidest (lk. 25—74), III Lauseist (lk. 75—98), IV Kirjavahemärkidest (lk. 99—106, ms. lühendite loetelu), Sõnadest ja nende vormidest (järg) (lk. 107—155), Lauseliikmeist (järg) (lk. 155—168), Lausevasted (s. o. lauselühendid, lk. 168—173), Sõnade järjekorrast (lk. 173—175), V Sõnade tuletus (lk. 176—185), Sõnade tähendus muutumisest (lk. 186—188), Kordusküsimusi (päättükkide järjekorras süstemaatselt, lk. 189—192), Lisa (võõrapärase terminite seletusi), Lisa (teoses leiduvais murdemärkustes, murdepärase keeletarvituse hoiatusis viidatud murdekaardid). Sellest loendusestki saame juba kujutluse töö sisurikkuse kohta. Keeleteaduslikud märkmed ja muud õpilasilise vähem- või mitte-obligatoorseid lõigud on tähistatud ja eri sifitiga muust tekstist eraldatud. Nii mitmekesise aineistiku n. ö. ühel tasapinnal esitamine on arusaadavalt töö teinud õige sifitikirjaks, mis lugejale kahjuks pole kõige mugavam. Samast põhjusest on tingitud ka paragrahvidevaheliste viidete rohkus, mis kooliraamatut nagu kipuksid koormama, ja sagedased samade küsimuste korduvad puudutlemised eri päättükes (vt. näit. *da*-infinitiivi käsitelu § 131, 300, 302). Viimane nähtus võib vahest õpetuse seisukohalt olla

kasulikki (sest et paremini söövitab meelde õpitava), kuid mõnevõrra paisutab grammatika mahtu.

Õigekeelsuslikult liigub uus grammatika sm. keele õigekeelsustraditsioonide piires, püüdmata propageerida mingeid märgatavalt subjektiivseid norme. Samuti tema keeleajaloolised märkmed esitavad — mõne vähema isikliku kõrvalepõikega, nagu § 256 akusa-tiivitüübi *meidüt, teidüt, minut* jne. seletamisel — objektiivselt üld-tunnustatavaid tõsiasju. Ligemalt oma võimalikke kõrvalseisja-arvustaja pisimärkmeid esitamata võime Kettunen grammatika ilmumist eriti tervitada rohkete soome keele huviliste nimel Eestis. Sest selles leiame ühte teosesse koondatuna soome keelest ülevaate, millist seni pidime otsima mitmest soome grammatilisest teosest. Süvendatud ajalooline käsitelu on eriti teretulnud meie akadeemil-lis sm. keele õpinguis. Aga ka sm. keele algmete tundja iseõppija ei pääse mööda Kettuneni grammatikast. Tuletatagu näit. meelde ainult meil raskesti omandatavat sm. lõpp-aspiratsiooni (*kaste'* jne.). Kettunen on sellele pööranud väärilist tähelepanu, sest et selle nor-maalhääldamise õppimine tekitab raskusi ka mitmelt soome murde-alalt (näit. Viiburi ümbrusest) päritolevatele õpilasile. Eestlasest keeleõppijale kulub see marjaks ära. Lõpuks ei saa nimetamata jätta, et usaldust uue grammatika vastu tõstab ka selle korrektne trükitehniline teostus. Trükivigu (nagu näit. lk. 15 *tapahtu* pro *tapahtuu*) torkab silma hoopis vähe.

J. Mg.

Horger Antal. A magyar nyelvjárások. Egy térkép-melléklettel. Budapest 1934. Kókai Lajos kiadása. [Ungari murded. Lisaks kaart. L. Kókai kirjastus.] 8°, 172 + 3 lk. Hind 6.50 pengőd [= krooni.]

Esimene kokkuvõtlik ülevaade ungari murretest, J. Balassa „A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése“ [Ungari murrete jaotus ja iseloomustus] ilmus a. 1891. Vahepeal on rohkesti avaldatud uurimusi eri murrete kohta, kuid uemad kokkuvõtet ega B. teose uut trükki pole ilmunud. Seda enam teretulnud on nüüd Horgeri töö, mis B. pandud põhjal võimsasti edasi ehitab. H. teose sisu on järgmine: I. Sissejuhatusele järgneb II. Murdealade käsitus (lk. 13—29), milles H. võtab omaks B. ungari murrete jaotuse kaheksaks: 1. lääne-, 2. „teisel pool Doonau“, 3. Alföldi-, 4. Doonau-Tisza-, 5. loode-, 6. kirde-, 7. „teisel pool Királyhágó'd“, 8. székely murdealaks. Edasi järgneb III. Murdeomaduste käsitus. See osa ongi kõige pikem (lk. 30—172) ning sisaldab peale häälikuloo- ja tähtsamate vormi-kategooriate ülevaate veel märkmeid süntaksist (10 lk.). III osa eri peatükkide pealkirjad on järgmised: 1. Häälikumoodustuse omadused. 2. Vokaalide ajaloo: A) Areng, B) Kadu, C) Pikenemine, D) Lühenemine, E) Kinnisemaks-, F) Lahtisemaks-muutumine, G) Labialisatsioon, H) Delabialisatsioon, I) Assimilatsioon, J) Dissimi-latsioon, K) Rõhu kohavahetus. 3) Konsonantide ajaloo: A) Areng, B) Kadu, C) Pikenemine, D) Lühenemine, E) Assimilatsioon, F) Pa-latalisatsioon, G) Depalatalisatsioon, H) Kohavahetus. 4. Sõnatüve muutused. 5. Nominaaltuletus. 6. Kaasuslõpud. 7. Possessiivsuffixid. 8. Verbaaltuletus. 9. Subjektiivse konjugatsiooni personaallõ-pud. 10. Objektiivse konj. p.-lõpud. 11. Tempuste ja mooduste tu-letus. 12. Lauseõpetuslikud omadused. — Raamatu lõppu lisatud murdekaart on väga huvitav ning väärtuslik.

H. teos tohiks olla eriti heaks abiks ka soome-ugri keeletead-lastele väljaspool Ungarit, kellel puudub võimalus võrdlemisi laiali-

pillatud ungari murdeuurimusi ja -näitekogusid üksikasjalisemalt jälgida. Kuid veel enam tahaks loota, et ta annab uut hoogu ungari murdeuurimisele, mida omal ajal palju intensiivsemalt harrastati kui praegu. Ungari vanemad murde-ülestähendised jätavad eriti foneetilise täpsuse suhtes palju soovida, ning Horgeril on oma teoses korduvalt juhust osutada asjaoludele, mis vajavad kontrollimist või lähemat uurimist (vt näit. § 62—64, 66, 67, 81, 83 ja märkus, 187, 252, 396, 443). Ungari murdeuurimise elustumist tuleb kõigest südamest soovida niihästi ungari kui ka soome-ugri keeleteaduse huvides.

A. R.

Akadeemilise Emakeele Seltsi juhatuse keelelisi otsuseid ja seletusi.

(Järg.)

Tsirgulinna nime küsimus ei leia siiski eespooltooduga veel lõplikku lahendust, sest Laatre vallavolikogu, kellele Postivalitsus senise kirjavahetuse seisukohavõtmiseks saatnud, asub seisukohale, et Sangaste raudteejaama ja postkontori uus nimi peaks olema lühike, nimelt *Tsirgu*, nagu see kohapeal üldiselt olevat tarvitusel (käisin *Tsirgus*, lähen *Tsirku*). Kui see aga ei peaks sobima, siis jäägu kirjakeelne *Tsirgulin*, mitte mingil tingimusel aga setu või võru murrakust *Tsirguliin* või *Tsirguliina* (nii siis seisukoht risti vastupidine Valga Maaval. soovile ja seletusele). AES-il pole *Tsirgu* vastu midagi, muul juhul aga soovitab ta endiselt esijoones kuju *Tsirgulin*, teises järjekorras *Tsirguliina* (vlk. 30. X 34, nr. 74). Õnneks on vähemalt üks variant — *Tsirguliin* — välja langenud, mis pole leidnud kummagi asjaosalise pooldamist. (Vrd. EK s. a., lk. 128.)

Emmaste Vallavalitsuse kirja puhul PV-le *Mänspe* nimekuju asjus juhitakse AES-i poolt PV tähelepanu üleriikliku asulate nimestiku redigeerimise toimkonna ettepanekul juhatuses vastuvõetud üldseisukohale *-pea*, *-pää* ja *-pe* -liiteliste kohanimede suhtes (vt. EK 1932, lk. 94). Sel alusel soovitab juhatus endist viisi kõnealust nime kujul *Mänspe*, missugusele seisukohale on teda viinud ühtlustamise tarve Saartel esinevates kohanimedes. Teises järjekorras võiks küsimusse tulla kuju *Mänspä*; mitte ei sobi aga nimestikku vallavalitsuse soovitatud *Mänspäe*. (Prot. 4. III 34, vlk. 10. III 34, nr. 17.)

Raudteevalitsus teatab, et Postivalitsus on teinud ettepaneku Tallinn-Haapsalu liinil asuvate Sooniste ja Ellamaa jaama nimetuste ümbervahetamiseks, põhjusel, et Sooniste jaama juures asub Ellamaa Riiklik Turbatööstus ja Ellamaa Elektriyaam, Ellamaa jaama juures aga Sooniste vallamaja, missuguse olukorra tõttu posti- ja kaubasaadetisi ning reisijaid on sattunud vale-sihtjaama. Harju ja Lääne Maavalitsus ja Riisipere Vallavalitsus on avaldanud selleks nõusolekut, kuid Sooniste Vallaval. on esitanud rea vastuväiteid. AES-i juhatus, arvestades ka Sooniste Vallavalitsuse protokollis nr. 20 (19. nov. 1932) esitatud andmeid, vastab, et ta ei pea soovitavaks Ellamaa ja Sooniste raudteejaamade nimetuste lihtsat vahetamist, sest Ellamaa jaama laiemalt tuntud nime muutmiseks ei näi olevat küllaldast alust, kuna ta asub Ellamaa külas ja Ellamaa kooli läheduses. Ta pole vähem õigustatud seda nimetust kandma, kui praegune Sooniste jaam oleks õigustatud kandma Ellamaa nimetust sealse elektriyaama ja turbatööstuse nime tõttu. Küll aga näib olevat ots-

tarbekohane väljaspool Sooniste valda ja Läänemaad asuvalle praegusele Sooniste raudteejaamale uue nimetuse andmine. (Vlk. 7. I 33, nr. 3.) — Postivalitsus uues kirjas AES-ile loendab Läänemaal Ellamaa raudteejaama ning postiagentuuri ja Harjumaal Sooniste rdtj. ja postiag. tegevuse piirkonnas asuvaid jaamale vastupidise nimega asutisi ja organisatsioonid ning palub uuesti kaaluda nimetuste vahetamist või neile hoopis uute nimetuste andmist. AES-i juhatus kor-dab, et Ellamaa oleks õigustatud kandma nii *Ellamaa* kui *Sooniste* nimetust, milledest esimene seni tarvitusel, kuna Sooniste raudteejaama praegune nimetus pole millegagi põhjendatud ja et sellele täiesti uue nime (näit. *Tabara*) andmine tõenäoliselt kõrvaldaks suurema osa eksitusi reisijate ja postisaadetiste alal. Tema lähedal asuvatele *Ellamaa*-nimelistele asutistele aga uute nimetuste andmine kõrvaldaks ülejäävad eksitused. Lõpuks mainib AES, et ta ei loe nimetatud küsimuses otsustamist oma ülesandeks. (Vlk. 3 III 1933, nr. 9.)

Postiasutiste nimestikus on postiagentuur *Jõgisoo-Läänemaal* muudetud *Jõgisuu* postiag-ks. Jõgisoo Vallavalitsus protestib *post factum*. Põhjusi: Valla nimi on *Jõgisoo* ja vallavolikogu olevat AES-i ettepaneku — valla nime kirjutada *Jõgisuu* — otsustanud 25. I 29 eitavalt. Rahvas hääldavat kohapeal *Jõgisoo* ja pealegi olevat val-las soo, millest läbi läheb jõgi, jne. Vallaval. soovib postiag. nime uuesti muuta, nimelt *Jõgisoo*'ks. Protest saadetakse edasi AES-ile. AES vastab Postivalitsusele, et *Jõgisoo* on AES-is omal ajal parandatud *Jõgisuu*'ks andmeil, et seda nime kohapeal häälda-takse *Jõgisuu*. Sellele alusele on jäänud ka kohanimede redig. kom-isjon ja AES-i juhatus hiljem. Kuigi vallavalitsuse seisukoht näib valla geograafilise asendiga olevat põhjendatud, ei pea AES nüüd juba muudetud ja ka RT-s juba väljakuulutatud nime uut muutmist etstarbekohaseks. Pealegi tuleb arvestada, et samuti *-suu*-listena esinevad *Saue-Jõgisuu* (end. *Jõgisoo-Harjumaal*), *Kodasuu* Hm. jt. (Prot. 10. IX 34, vlk. 12. IX 34, nr. 55.)

Vastse-Kuuste ja Kiidjärve raudteejaama vahel asuvasse Ahja peatuskohta postitalu avamiskavatsuse puhul kerkib üles selle nime küsimus. Vallaval. andmeil see ilma hooneta peatuskoht viivat reisijaid ekslikult kesk metsa, maanteedest kaugele, kuna Ahja valla keskkohat asuvat hoopis mujal, samuti Ahja postkontor. Vallaval. soovib kõigepealt muuta senise peatuskoha nime *Valgejõe*'ks ja siis edaspidi avada seal kirjatalu. Vastuseks Postivalitsuse selleko-hasele küsimusele teatab AES ms., et keeleliselt küljest pole midagi selle vastu, kui Ahja peatuskohale antakse nimeks *Valgejõe* ja seal avatakse samanimeline postitalu. (Prot. 10. IX 34, vlk. 12. IX 34, nr. 54.) PV teatab nüüd, et Harjumaal Kõnnu vallas tegutseb juba *Valgejõe* postiag. ja et Vastse-Kuuste Vallaval. arvates võiks Ahja peatuskoha ümber nimetada ka *Valgemetsa*'ks, vastavalt sealse metsa kohalikule nimetusele. AES kiidab sellegi nime keeleliselt heaks. (Vlk. 9. X 34, nr. 65.)

Postivalitsusele vastatakse, et AES-il keeleliselt seisukohalt pole midagi selle vastu, kui (Narva vallas Vanakülas asuv) *Kallivere* pos-tiagentuur ümber nimetatakse (vastavalt ühiskeelsele hääldamisele) *Sanniku* postiagentuuriks, kuna *Sanniko* on vähem soovitatav. (Prot. 22. XII 33, vlk. 23. XII 33, nr. 54.)

Samokrassi Haridusselts on algatanud *Samokrassi* küla nime muutmise eestipäraseks ja esitab hindamiseks rea uusi nimesid (*Kivi-salu*, *Käönõmme*, *Aimsalu*, *Arumäe*, *Metsavahe* ja *Koidla*), mis AES-i

juhatus leiab olevat keeleliselt vastuvõetavad, soovitades aga nime valikul arvestada ka asjaolusid, kuivõrd nimi sisuliselt iseloomustab kohalikku maastikku ning kas sama- või lähedakõlalisi kohanimesid varemalt palju ei esine. Nii näit. esineb üleriiklikus asulate nimestikus juba rida *Koidla*'le lähedasi nimesid: *Koidma*, *Koidula*, *Koikla*, *Koila*, *Koimla* jne. (Vlk. 24. V 33, nr. 25.) — Hiljem küsib Auvere-Joala Vallavalitsus AES-i arvamist valla venemaiguliste külanimede muutmiseks järgmiselt: *Samokrassi* — *Aimsalu*'ks, *Tšornaja* — *Orujõe*'ks, *Vääska* — *Kalmujõe*'ks, *Usnova* — *Vallisaare*'ks. Uusi nimesid põhjendatakse kohaliku maastiku vormidega ja seniste sealsete paiganimedega. AES loeb need kõik keeleliselt sobivaiks. (Prot. 4. X 33, vlk. 4. X 33, nr. 33.) — Lõpuks soovib vallavalitsus võtta *Samokrassi* uueks nimeks *Arumäe*, mille ka AES heaks kiidab (vlk. 16. IV 34, nr. 28).

Ühe raskemaid küsimusi moodustab *Setumaa* kohanimede fikseerimine, mis satub päevakorda käesoleva aasta algul. Piirimaade Seltsi Petseri osakond on 11. veebr. 1934 teele saatnud Kohtu- ja Siseministeeriumile pikema märgukirja, et Setumaal ametiasutistes võetaks tarvitusele eestikeelsed kohanimed. Juurde on lisatud suur küla de nimestik a) sel kujul, nagu need avaldatud Riigi Teataja Lisas 1933, nr. 27, ja b) nendesamad külade eestikeelsed ja parandatud nimed. Piirimaade Selts saadab Petseri osakonna märgukirja ministeeriumile edasi, toetades täiel määral selles soovitatud põhimõtet. Kohtu- ja Sisemin. saadab kogu materjali AES-i juhatusesele, kes selle annab redigeerimiseks komisjonile, koosseisus lekt. J. V. Veski, õpet. A. Kask ja prof. J. Märgiste. Komisjon teeb rea vähemaid ja suuremaid parandusi, mida kaalutakse ja kinnitatakse juhatuses. Nimestik läheb parandatud kujul ministeeriumi tagasi. Sellele lisaks paneb AES-i juhatus pikema seletuskirja, milles pooldatakse täiel määral ettepanekut, võtta *Setumaa* külade venekeelsete nimetuste asemele tarvitusele eestipärased nimed. Selles suunas on AES-i kohanimede-komisjon juba hulga parandusi teinudki, mõne a. eest Postivalitsuse tarvis üleriiklikku asulate nimestikku redigeerides, mille uus trükk aga on ilmunud. (Peajoonetes samal, kom. poolt seal fikseeritud kujul on need kohanimed avaldatud ka koguteoses „Eesti III — *Setumaa*“.)

Piirimaade Seltsi Petseri osakonna esitatud parandus-ettepanekuist suurem hulk ühtub kõnealuste varem tehtud parandustega ja on vastuvõetav. Osalt aga nad erinevad viimastest. Neil juhitudel on AES-i poolt tulnud teha täiendavaid parandusi *Setu* külade nimestikus. (Kaaskirjas esitatakse need mõnikümend nimemepaari, kus AES soovib venekelseile külanimede teissuguseid eestipärastatud vasteid kui PMS-i Petseri osakond.) Peale selle on tuinud lahtiseks jätta rea nimede kuju andmete puudusel, millele juhitakse tähelepanu. — AES seletab veel kaaskirjas, et lõplikkudeks ei saa aga eespoolgi toodud parandusi pida, sest raske on ilma kohapealse uurimiseta kaudsete allikate najal kohanimede õiget kuju täpselt fikseerida. *Setumaa* kohanimede lõpliku kuju määramiseks on tarvis rohkem asjatundlikult kogutud kohapealseid andmeid, kui neid on kasutada olnud PMS-i Petseri osakonnal või AES-il. Uute ja täpsemate andmete saamisel võib seni parandatud nimestikus muudatusi tulla. Kui aga soovitakse neid kiiresti ja lõplikult fikseerida, määratagu selleks AES-ile tarvilik toetus ja AES saadab kohapeale asjatundliku andmetekoguja. (Vlk. 28. IV 34, nr. 34.) — Hiliskevaldel s. a. pöörduetakse samas asjas AES-i poole EKS-i Kodu-uurimistoimkonnast, rõhutades

tarvidust kindlaks määrata Setumaa keeleliselt õiged kohanimed, sest nimet. toimkonnal on käsil Setumaa rahvuste levimise täpse kaardi koostamine, kus need kõik on vajalised. — Et AES-i summad murdeuurimiseks on sei ajal juba maksimaalses ulatuses ära määratud, pöörduetakse (16. VI) ses asjas uuesti Siseministeeriumi poole, millele järgneb eitav vastus vastava krediidi puudusel. Samal ajal saadab AES Postivalitsusele ülevaate Setumaa kohanimedest parandamise käigust ja ärakirja Sisemin-ile sel puhul saadetud ja siin eespool refereeritud kirjast, kuna asi näib seekord jäävat sel astmel peatuma. Selle kirja puhul esitab Postival. sügiseks AES-ile ülevaate üldisest postiasutiste ja abiasutiste nimetuste parandamise käigust enam kui aastakümne jooksul (ärakirjad teisteles sellest huvitatud ministereeriumidele ja juhtivalele asutistele), juurde lisades vastilunud trükkteose „Posti, telegraafi, telefoni ja raadio asutiste ning abiasutiste nimestik“ (175 lk.), milles palutakse veel kord kontrollida kõik kirjatalude ja telefoni kõnepunktide nimed, et neid pärast veel selgunud muudatusi oleks võimalik lõplikkudena välja kuulutada Riigi Teatajas. Postivalitsus avaldab ühtlasi arvamist, et ühes nimestiku kontrollimisega kohanimedekomisjoni poolt oleks ehk võimalust selgitada ka Setumaa kohtade nimed. — Need kaks ülesannet annavad nii siis veel edaspidisekski tegevust.

Üksikute isikunimedest suhtes on küsimusi juhatusel esitatud vähe (need lähevad harilikult Nimedest. Toimkonnale), seejuures puuduvad ka protestid, välja arvatud üks „hügelprotestimine“ viimase aasta jooksul *Aare*-nime asjus. Kuid selle eest on siin olnud tegemist suuremate materjalide läbitöötamise ja põhimõtetiste probleemide lahendamisega, mis puudutavad tuhandete nimede õigekeelset kuju. Siinkohal puudutatakse ainult Seltsile esitatud vähesed perekonna- ja eesnimede üksikjuhtusid.

Kohtu- ja Siseministeeriumi Adm.-os. esitab AES-ile temale saadetud järelepärimise, kas võib perekonnanime, mis kirikuraamatuis on kirjutatud kujul *Jõsaar* (1846. a.) ja *Jesaar* (1879. a.), kirjutada isiku soovil praeguse aja ortograafia järgi *Jõesaar*. AES vastab seatud küsimustele, 1) et tähte *õ* tuleb esitatud nimes (ja selle teisendis *Jesaar* isegi *e-d*) lugeda *õe*-na ja 2) et 1846. a. tarvitati *õ*-hääliku märgina *õ*-d veel vähesel määral (nooremil ja puht-eesti autoreil), kuna üldisemalt tarvitati veel *õ*-d ja vähesel määral isegi *o*-d. (Prot. 10. I 34, vlk. 11. I 34, nr. 2.)

Hr. A. V. Tallinnast küsib, kas tuleb eesti keeles kirjutada venekeelset nime *Аодиу* kujul *Audi* (vrd. *Август* — *August*, *Лауренти* — *Laurenti*, *аутор* — *autor*, *Европа* — *Euroopa* jt.), et siis võiks paluda oma nime eestipäraselt perekonnaregistrisse kanda; või on koguni selle asemel võimalik nimeks registreerida *Aadu*, sest kui vanemad palusid nimeks panna *Aadu*, kreeka-õigeusu vaimulikud sellenimelise pühaku puudumisel ristisid eestlasi *Аодиу* deks. AES teatab, et temal pole midagi selle vastu, kui eesti rahvusest kodaniku vene nime *Аодиу* vastena võetakse tarvitusele *Aadu*; vähemalt aga tuleb seda nime eesti keeles kirjutada *Audi*, kui esimest parandust korras ei lubata. Uue nimedemuutmise seaduse järgi on aga võimalik ka eesnimede muutmine. (Prot. 22. XII 33, vlk. 28. XII 33, nr. 57.)

Hr. H. A. Tallinnast soovib oma senist eesnime *Hendrik* (*Hindrek*, *Hindrik*, *Heinrich* jne.) korrigeerida lühendamise ja häälduse lihtsustamise suunas (raskelt hääldatava *-ndr-* suhtes). AES teatab, et soovitud suunas parandatud kuju *Henrik* on ka küllalt eestipä-

rane, võrreldes saksa *Heinrich*'iga. Kui aga soovitakse suuremal määral nime muuta, võib valida nii *Henn*'u kui ka *Enn*'u, mis on mõlemad eestipäraseid, kuidugi eestipärasemad veel kui skand. *Henrik*. (Vlk. 29. VI 34, nr. 53.)

Voltveti valla perekonnaseisuametniku sellekohase järelepärimise peale teatatakse, et poisslapse eesnimed *Heino* ja *Eino* on mõlemad ühtevisi eestikõlalised, neist *Heino* seni enam kodunenud (vrd. saksa *Heinrich*), *Eino* aga tuntud rohkem Soomes (vrd. rootsi *Einar*) ja meilegi vastuvõetav. Kummagi eelistamiseks pole alust, valiku tegemine oleks seega maitseküsimus. (Vlk. 20. I 34, nr. 7.)

Omaette peatüki moodustab tüüpiline ja õpetlik ristinime

Aare küsimus.

Kõigepealt pöördub Viljandi linna perekonnaseisuametnik Kohtu- ja Siseministeeriumi poole küsimusega, kas ta on talitanud õieti (arvestades AES-i toimetist „Eestipäraseid isikunimesid“, kus *Aare* on määratud mehenimeks), keeldudes tütarlapsele akti kandmast nime *Aare*, kuigi seda nime seni tütarlastel on leidunud. Ministeerium küsib AES-i arvamist, kas ei tuleks *Aare* siiski lugeda tütarlapse nimeks. AES vastab, et kuigi uusi eesnimesid oleks võimalik anda niihästi poistele kui tüdrukule, tuleb iga nime kuuluvaks teha ainult ühele sugupoolele. See on võimalik mingeid seisukohti üldmaksvaks aluseks võttes, milleks võiksid olla teoses „Eestip. isikun.“ esitatud määrangud. Et nimetatud käsiraamat on juba aastaid olnud tarvitusel, esineb tõenäoliselt *Aare* poeglapse nimenähtena kaugelt suuremal määral kui tütarlapse omana, kusjuures viimased tuleb panna vigade arvele. (Prot. 5. XII 33, vlk. 7. XII 33, nr. 51.)

Järgnevalt pöördub pr. Erna P. Viljandist, kelle tütre *Aare* nime ootavat tühistamine kohtu poolt, AES-i poole selgituse saamiseks, mis põhjusel see nimi kuulub poisile ja miks *Aare* ei tohi olla tüdruku nimi. Kirja saatja soovib olukorda nii lahendada, et *Aare* jääks tütarlastele, kuna senised poiste nimed *Aare*'d võiks väikese muudatusega parandada *Are*'ks. — AES vastab ms. kokkuvõttes järgmiselt: *Are* on poisinimi, *Aare* aga sellele häälikuliselt väga lähedane ning tütarlapse nimenähtena võiks seetõttu tuua segadusi, mispärast ei saaks nii väikese tüve-erinevusega nime anda tütarlapsele. Soomes on *Aare* poisi nimi ja selle kinnistamine tütarlapse nimeks tooks ebakõla nime tarvitusse Soomes ja meil, kus kuidugi on tarvitusel palju nimesid. Lõpuks otsustav on asjaolu, et *Aare* on juba poisi nimeks määratud 1929. a. ilmunud teoses „Eestipär. isikun.“, mis on olnud mitu aastat perekonnaseisuametnike käsiraamatuks. Selle tõttu pole mõeldav *Aare* ümbernimetamine tütarlapse omaks ega seda nime kandvate poiste nimede muutmise. Küll aga kuuluksid muutmisele *Aare*-nimeliste tütarlaste nimed. AES-i arvates võiks *Aare*-nime kergesti asendada *Aari*'ga, mis sobib naise nimeks ning erineb *Aare*'st selgemalt kui *Aare* *Are*'st. Teiseks võiks selle asemele võtta *Airi*, mis ongi juba fikseeritud naisenimena. (Vlk. 18. III 34, nr. 20; ärakiri kirjast saadetud Kohtu- ja Siseministeeriumile.)

Seepeale esitab pr. P. Kohtu- ja Sisemin- le pika märgukirja, kus ta üksikasjaliselt püüab ümber lükata AES-i põhjendusi, tuues vastuväiteid, näit.: Liiga väikest tüve-erinevust ei saaks arvesse võtta, sest meil on palju meeste ja naiste nimesid, mis tüve poolest üldse ei erine (näit.: *Mart* — *Marta*, *Paul* — *Paula*, *August* — *Auguste* jt.). Soomes on *Kai* mehe, meil aga naise nimi. Viimaks

on 6—8-aastasi tütarlapsi nimega *Aare*, kõnealune teos ilmus aga 5 a. eest. *Aare*'l on seega eesõigus ka edaspidi jääda tütarlapse nimeks. Lõpetades vastuväiteid, keeldub pr. P. kategooriliselt oma lapse nime muutmast. *Aari* ja *Airi* lükatakse moonutistena tagasi, sest *Aare* tütarlapse nimena õevat nii kõlalisel kui sisuliselt asendamatu. Paljudes kultuurriikides esinevat ka täpselt ühte ja sama nime nii mehe kui naise juures (*Dorian, Maria* jt.). Et kohus on jätnud tema tütre nime tühistamata, palub pr. P. Siseministeriumi teatada nüüd oma seisukohta ses asjas, edasikaebusel Riigikohtusse aga käesolev kiri kohtu akti juurde lisada. [Siseministerium esitab ära kirja ka AES-ile.]

AES saadab nüüd Sisemin-ile mõningaid õiendusi pr. P. eelmise kirja väidete kohta, täienduseks kohtuaktidele, kui selle asja ajamine peaks edasi kestma. Olgu siin vaid peajooni: Lõpu erinevus on tavaliselt mõõduandvam, siin võib piisata ka ühetähelisest erivusest (näit. *Mart — Marta* jt.). *Are*'l ja *Aare*'l lõpu erivust pole sugugi, tüves vahe on aga minimaalne, millest ei piisa vahetegemiseks. *Kai* on meil üle maa tuntud naisenimena ja pole kuidagi ühel tasemel uue nimega *Aare*, mille üksikud esinemisjuhud põlnud üldsusele teatavad üldsuse nimedetarvituse samaaegse normeerimise ajal. Ja kui *Kai* tähendab Soomes meest, aga meil naist, ei tähenda see ometi, et teadliku keelekorraldusega peaks selliseid ebakõlaseid juurde soetama. *Aare*'t tütarlapse nimena on tarvitatud juhuslikult, kuid poiste juures need nimed kui ametlikuks tehtud normi piirides antud ei saa tulla tühistamisele. Tühistamise tuleks *Aare* naisenimena kui subjektiivne vasturääkivus normile. Kui *Aare* Soomes on aastakümneid sobinud mehenimeks, siis sobib ta seda ka meil. (Vlk. 7. V 34. nr. 41.) — Viimati refereeritud kirja ärasaatmisest saadik on AES-is *Aare* suhtes valitsenud rahu.

*

Hiljem küsib keegi A. P., kas ta võib oma tütre *Aare* uueks nimeks registreerida *Aarde*, või kui seda lubada ei saa, kas siis *Aire*. AES vastab, et *Aarde* ei ole vastuvõetav tütarlapse nimeks, sest teistes käänetes langeb ta ikkagi kokku nimega *Aare*, mida reeglipäraselt käänatakse järgmiselt: *Aare, Aarde, Aardele* jne. Nime *Aare* võiks aga kergesti asendada *Aari*'ga, mis sobib tütarlapse nimeks, või *Airi*'ga, mis teoses „Eestipäraseid isikunimesid“ on juba varem määratud naisenimeks. *Aire* on neist vähem erinev *Aare*'st ja vähem soovitatav, kuid siiski ka võimalik. (Vlk. 17. X 34, nr. 68.) Nii on siis peale *Airi* naisenimeks määratud ka *Aari* ja *Aire*.

Suuremad küsimused siit alalt, nimelt perekonna- ja eesnimede parandamise põhimõtted väljaspool nimedemuutmise korda, samuti võõra algupäraga eesnimede eestipärase kuju fikseerimise küsimused tulevad võimaluse korral edaspidi iseseisvale käsitlelusele.

E. Elisto.

Kas paljud peab just olema viga?

Vähendagem keelest s-e!

Pole vist ühtegi voolu meie keelemeeste hulgas, kes ei pooldaks s-ide vähendamist. On asunud üksmeelsele arvamusele, et keel iludasa võidab tunduvalt, kui vähendame „suisinaid“.

Nii püütakse näit. *us-* (*is-*) ja *ne-*sõnus soovitada (kui sellega lause selgus ei kannata) rõhutu *-se-* ärajätmist ainsuse illatiivis: *inime(se)sse, valgustu(se)sse, valgu(se)sse, põhju(se)sse, tervi-(se)sse, endi(se)sse* jne.; 2-silbiliste tüvede illatiivi soovitatatakse tarvitada lõputa: *kappi, linna, pessa, vanna, torru, merre, perre, majja, oija, lihha, ihhu* jne.; 1-silbilisel — *h-*list: *tõhe, õhe, pähe, sohu, jähhe* jne. Suurt võitlust on peetud mitm. partitiivi *-sid* vastu 2-silbilistes tüvedes. Olgugi et selle partitiivi reegel pole kuigi kerge — mistõttu siin tehakse veel õige palju vigu: *õune, ränku, relvu, kenu, kurbe, sukke, aegi, hetkeid* jne. —, siiski on praegu juba võõrastav iga liigne *-sid*, kus vähegi võimalik on paralleelselt lühem vorm.

Hoolimata mainitud kahest „susina“ kaotamise võimalusest kubiseb me keel veel ikkagi *s-*idest. Statistiliste andmete järgi on meie praeguses keeles kõige sagedamaks konsonandiks *s* — 11%. Osalt võibolla just seepärast mõned luuletajad püüavad isegi inessiivis *s-*i asendada lõuna-eestilise *n-*iga (millel muide päale ilulise külje on veel teine, sisuline paremus: *s-*lõpulisil sõnul erineb illat nominatiivist — *võõras voodis, võõran voodin* [võõras voodin]; *valkjas taevan, valkjan taevan; eesti rahvas, eesti rahvan; võõras kuningas, võõran kuningan* jne.).

Samuti võib luulekeeles õige sageli kohata *i-*minevikku, mis omakorda vähendab susinaid: *kirjutin, mõtlin, esitelin, kuulin* jne.

See ühine aktsioon ongi suurel määral isegi kõnekeelest suutnud välja tõrjuda sääraseid liigsed *s-*id. Vähemalt *sid*-partitiivi püütakse vältida. Ei sallita *-sid* isegi nois sõnus, kus ametlik grammatika seda nõuab. Nii võib leida väga sageli ajakirjandusest (ka kirjandusest, kõnekeelt arvestamata) vorme: *summi ~ summe ~ summaid, paljuid, hapuid, kirjuid, kaljuid, autoid, fotoid, balalaikaid, õpetajannaid, sõbrannaid, lauljannaid* jne., olen leidnud ka *tubleid poisse*. Samuti esineb neist sõnust ka *i-*mitmuslikke vorme: *paljuile, lauljannaist, kirjuist* jne.

Igatahes pole kuigi mugav öelda: *paljusid aastaid, kirjusid seelikuid, maitsevaid magusaid ja hapusid õunu, lillasid roose, roosaid prille, ilusaid õmblejannasid* jne.

Püstitaksingi siinkohal küsimuse: miks ei peaks võima ka seda tüüpi sõnul — paindumatud 2-silbilised II-vätelised vokaal-lõpulisel — mitnuse partitiivist kaotada *s-i*?

Et jõuda selgusele, kui palju on me keeles sääraseid sõnu, so-risin läbi kogu me sõnavara EÕS-u, VÕS-u, Eesti Entsükl., Aavik'u „Uute sõnade sõnastiku“, Kettunen'i „Eesti-soome sõnaraamatu“ jt. allikate järgi ja leidsin neid üle 300 — mõni üksik võõrsõna võis ehk kahe silma vahele jääda —, milledele lisandub veel tubli hulk *-nna-*sufiksiga sõnu: *lauljanna, neegrinna, eestlanna* jne. Neist on *a-*lõpulisil 190 (+ *-nna-*sufiksiga sõnad), *e-*lõpulisil — 9, *o-*lõp. — 43, *u-*lõp. — 40, *i-*lõp. — 43. Lisaks neile on veel riikide nimed, nagu *Eesti, Läti, Rootsi, Saksa, Norra* jne. (tavaliselt neist mitmusest ei tarvitata), ja ka suur osa eesnimed, nagu *Vanda, Velda, Salme, Linda, Tarmo, Eedi, Kalju* jne.

Nagu nimestik näitab, on need sõnad peaaegu kõik — päale mõne üksiku erandi — võõr- või¹ laensõnad; seega võib päris kindlasti öelda, et omade sõnade varal see nimestik enam ei täiene, sest uusi seda tüüpi sõnu enam juurde ei soetata. Küll esineb siin siiski sõnu, millela me igapäevases keeles sugugi läbi ei saa, näit.: *diiva*,

¹ Autor käsikirjas tarvitab: *vai*.

draama, firma, h ä r r a, kassa, komma², lahja, lilla, läila, - n n a (lauljanna jne.), *plika, primadonna, proua, roosa, summa*; *libe, sõtse; auto, foto, loto, moto, žiuro, tango; hapu, kalju, kirju, neiu, ordu, palju, ruutu, (h)ärtu; kitsi, preili, neitsi, tubli* jne.

Et veelgi vähendada me keeles *s*-ide rohkust ja et, teiseks, vabaneda õige sagedast veast (*paljuid* pro *paljusid*, *summaid* [või: *summe, summi*] pro *summasid* jne.) — püüdsin veenduda, kas ei olekski võimalik siin mitm. partit. anda *-id* pro *-sid*. Antud nimesitikku vaadeldes võib tulla vaid ühele otsusele: *a-, e-, o-* ja *u*-tüvedes sobib *-id* väga hästi kõigis sõnus, ainult *i*-tüvede juures tundub säärane „uendus“ esialgu veidi võõrastav; kuid sääligi pole ta hoopis võimatu: *lämmeid* (lõunaeestlasil *lämmäid* — küll III vältes), *neitseid, preileid* (olen kuulnud kõnekeeles), *tubleid*.

Esinen seepärast ettepanekuga: *a-, e-, o-* ja *u*-tüvelisil seda tüüpi sõnul tunnistada ametlikult mitm. partitiivi lõpuks *-id* — kusjuures sõna jääb siiski II vältesse, s. o. paindumatuks, samuti jääb ains. part. *-t* ja mitm. gen. *-de* —; *i*-tüvelisil jäägu esialgu *-sid* (järk-järgult, harjudes võib sääligi lubada paralleelselt *-id*, näit.: *preileid, lämmeid, neitseid, tubleid* jne. — nagu erandlikult lubatakse mõnel I-vältelisel *e*-tüvelisel sõnal lõputa ains. illatiivi: *perre, tarre*).

Nüüd saame palju mõnusamad-ilusamad laused: *paljuid neist tundsin; nad kannavad kirjuid seelikuid; ärge sööge tooreid hapuid õunu; sääl kulutati tohutuid summaid³; nii palju autoid pole ta varem korraga näinud; meil pole kuigi palju häid lauljannaid; ilusaid preileid ja prouaid näeb harva; Lindaid, Salmeid, Manivaldeid, Velloid leidub peaaegu samapalju kui Lembituid* jne., jne.

Samuti pole sugugi halb, et sel moel saame neist ka *i*-mitmuse: *nii paljule pidi ta korraga näitama; autoist väljusid tsilindris härrad; noist firmaist ei tea ma midagi; kõigis oma „ustavais“ sõbrannais on ta nüüd põhjalikult pettunud* jne.

Ka *i*-mitmuse vorme on küllaldaselt leida ajakirjanduses. Nii näit. „V. Sõnas“ R. K.-P. kirjutab peaaegu järjekindlasti *paljuile, paljuist* jne. Üks koolinõunik tarvitab spontaanselt samuti *paljuile, lauljannaist* jne. Ühe kooliraamatu autor käsikirjas annab *tubleid, paljule* jne.

Samuti ei peaks sugugi paha tunduma neist sõnust *i*-superlatiiv: *tahjaim, läilaim, hapuim, kirjuim*. Kooliraamatu käsikirjas leidsin koguni lause: *võistluse teel tehakse selgeks, kes on tubleim poiss*. Neid adj. pole igatahes üle kümne, kus superlatiiv sisuliselt on mõeldav. Seepärast siin pole karta ka suurt üllatuslikku „revolutsiooni“.

Nii saaksime ühtlasi selle erandrühma (part. sg. *-t*, gen. pl. *-de*) samasugusele erandrühmale (*aken, kannel, tütar*) kõrvale, mis erineks vaid astmehaldusega.

² Kui võtta „uenduslik“ *koma*, siis peaks selle lähem mitm. part. olema kas *kome* (nagu *ode, kode*) või *komi* (nagu *omi, osi*).

³ Kui ei peaks vastuvõetav olema *summaid*, siis võiks juba mõtlema hakata selle sõna viimisele 2-silbiliste 2-painduvate tüvede liiki, nagu on juba *skeem* pro *skeema* (arvatavasti viib „rahvas“ läbi ka *teemi*). *Summa* puhul ongi juba märgata tugevat tendentsi lähemuse poole; nii võib kuulda õige sageli: *pange need kõik ühte summa*; kus *summa* tundub olevat illat. sõnast *summ*. Seega eluõigustuks ka mitm. partitiiv *summi*. On aga mõeldav ka reeglipärasem lühenemine: *summ*, gen. *summi*, mitm. part. *summe*.

Isiklikult arvan, et selle „uudenduse“ läbiviimine oleks küllalda-seks võiduks me keele ilule. Takistuseks ei tohiks siin osutada ka „reegel“, et *id*-part. annavad vaid 3- ja *endised* 3-silbised ning 1-silbised tüved. Praktilise keeletarvitaja seisukohalt ei ütle *endine 3-silbiline* kuigi palju. Päälegi on see õige sageli vaid hüpotees, mis vähemalt uute sõnade puhul pole täpne, näit.: *nõnge, aare, kirbe* jne. — kuidas ja millal on need sõnad olnud 3-silbilised?! Raske on ka tavalisele keeletarvitajale selgeks teha, et näit. *juus, (h)õel* on 3-silbilised tüved.

Manivalde Lubi.

Miks ei ole vastuvõetavad hr. Lubi' ettepanekud.

On õige, et mõningates astmevahelduseta kahe- ja kolmsilbistes teise- ja kolmsilbilistest sõnades, nagu *palju* ja *kirju*, on vahel ekslikult tarvitatud *id*-lõpulist mitmuse osastavat. Täiesti loomulik on, et õigekeelsuse seisukohalt vorme *paljuid* ja *kirjuid* on peetud ja tulebki pidada vigadeks, sest et kogu sellele sõnatüübile *id*-lõpp mitmuse osastavas on võoras. Meile on täiesti tundmatud näiteks vormid *piigaid, härraid, neiuid* jne. Ei esine sääraseid vorme meie murdeis ega ole neid kirjakeeleski tarvitusel. Teiselt poolt aga esineb nii murdeis kui ka kirjakeeles alati vorme nagu *paljusid, kirjusid, kiitsid, piigasid* jt. On seepärast täiesti sobimatu katse õigustada mõnd keeleviga sel teel, et soovitatakse sama keeleviga tarvitada kõigis seda tüüpi sõnus ja pealegi ilma küllaldase põhjendusega. Kui arvatakse, et ettepanek on tarvilisel määral põhjendatud *id*-lõpu lühemusega ja *s*-häälikuga¹ ärajätmisega, siis see lähtumine „keele ilu“ seisukohast on väga subjektiivne ja kaheldav. Pealegi konsekventselt talitades jõuaksime sel teel säärase väärmoodustisteni, nagu seda on vormid *pereid* (pro *peresid*), *nimeid* (pro *nimesid*), *vaguid* (pro *vagusid*), *taluid* (pro *talusid*) jne. Kahtlen, kas ettepaneku tegija isegi lepiks säärase „uudendustega“. Et meil mõnikord vormid nagu *paljuid, kirjuid* esinevad, siis on see *aasta*-tüüpi sõnadega segunemise teel täiesti mõistetav. Pealegi ei ole meil murdets üks ja sama sõna alati samas välttes (näit. *neitsi ~ neitsi*). Samasuguseid tüüpide segunemisi me tunneme aga teisigi ja meil pole mingit põhjust neid teiste tüüpide analoogial moodustatud vorme pidada õigekeelsuse seisukohalt õigeiks. Talitaksime ebakohaselt, kui sellepärast, et tunneme ekslikke vorme *hetkeid, küpseid, peeneid, sääseid*, nõuaksime kogu *jalg*-tüüpi sõnades *id*-lõpulist mitmuse osastavat.

Samuti ei tarvita meie ka *i*-mitmuse tüüpi sõnust. Meile on tundmatud näiteks vormid *piigale, härrail, prouaita, neiuil*. Sääraseid vormid tunduvad meile täiesti vastuvõetamatud ja me ei toimiks otstarbekohaselt, kui sellepärast, et teiste sõnatüüpide analoogial keeles vahel esineb vorm *paljuil*, nõuaksime *i*-mitmuse kogu selles sõnatüübis. Meie praegustes keeleõpetustes on *pere-, piiga-, kuninganna-*tüüp üks kõige lihtsamaid ja kergemini õpitavaid tüüpe. Patustaksime kahtlematult kõigi keeleõppijate ja keeletarvitajate vastu, kui me selle lihtsa tüübi teeksime keerukaks ja koormaksime eranditega.

A. Kask.

¹ Pealegi on *s*-häälik vastavate uurimuste põhjal kõige enam kuuldav ja kõige selgemini tajutav häälik.

Toimetusele ja AES-le saadetud kirjandust 1933.

(Järg.)

Üliõpilasteleht 1933, nr. 1—13. Sisuks ms.: Leeni Vesterinen, Mõtteid hõimutööst ja eestirahvuslikest püüdeist (nr. 1). Ad. Okas, Liivi ja Lutsi hõimust (1). V. E. Poissman, Mõtteid keskkooliõpetajaist ja nende ettevalmistusest (3). H. Paukson, Soome-Eesti kirjanduslik hõimlus ja üliõpilaspäevad (9). R. Tasso, Soome-Eesti üliõpilaspäevade tööst ja Ingeri küsimusest (10).

F. Leinbock, **Die materielle Kultur der Esten**. Tartu 1932, Akad. Kooperatiiv. 116 lk. ühes piltidega kriitpaberil.

Eesti V. Valgamaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Tartu 1932, EKS. 600 lk. + 2 kaarti. Hind 7 kr.

Lauri Kettunen ja *Lauri Posti*, **Näytteitä vatjan kielestä**. Helsinki 1932, SUS-n Toim. (MSFOu.) LXIII. (194 lk.) Hinta Smk. 70.—

Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja (JSFOu.) XLV. Helsinki 1932. Hinta Smk. 80.—

Suomalais - ugrilaisen Seuran Aikakauskirja (JSFOu.) XLVI. Helsinki 1933. Hinta Smk. 75.— Sisuks ms. soome-ugri keeleteadlaste päevil Helsingis 19.—22. sept. 1931 peetud ettekandeid: J. Mark, Über derzeit in Estland ausgeführte und geplante Arbeiten. F. Äimä, Vorschläge zu Abänderungen der Transkription der finnisch-ugrischen Sprachen. F. Äimä, Einige weitere Vorschläge betreffend die Transkription der finnisch-ugrischen Sprachen.

J. Lukkarinen, **Suomalaisten naimatapoja**. Aineksia suomalaisten kansojen avioliiton historiaan I. Helsinki 1933, SKS-n Toim. 186. osa. (190 lk.) Hinta 36.—

Martti Rapola, **Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I**. Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänneasun kehitys. Helsinki 1933, SKS-n Toim. 197. osa. (350 lk.) Hinta 80.—

J. Szinnyei, **Unkarin kielioppi**. Toinen painos. Helsinki 1933, SKS-n Toim. 132. osa. 104 lk.

Adolf v. Streng, **Latinalais - suomalainen sanakirja**. Helsinki 1933, SKS. 858 lk. à 2 veergu.

Aappo Heikkinen, **Friedrich Nietzsche**. Hänen persoonallisuutensa, ajatusmaailmansa kehityshistoria, elämäkäsitteksensä sekä sen arvostelu. Turku 1933, Turun Yliopiston Julkaisuja B, XVIII. 536 lk.

Vatjalaisia häätapoja, häälauluja ja -itkuja. Alkukielellä muistiin pannut *V. Alava*. Vähäisiä kirjelmia XLII. (Eripainos „Suomesta.“) Helsingissä, SKS. 78 lk.

Joh. Aavik, **20 Euroopa keelt. 20 Euroopa keele hääldamise reeglid eriti päris nimede ja tsitaatsõnade ning -lausete hääldamiseks**. Tartu 1933, kirjastus „Istandik“. 122 lk., hind 4 kr. 50 s.

A. Saareste, **Eesti keel**. Äratrükk „Eesti Entsüklopeediast“. Tartu 1933, 28 lk. (Autoriilt.)

1934.

Konrad Nielsen, **Lappisk ordbok — Lapp dictionary**. Bind II, G—M. Oslo 1934, Instituttet for sammenlignende kulturforskning, B, XVIIa. 718 lk. à 2 veergu.

Simo Pakarinen, **Suomalainen kirjallisuus 1930—1932**. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. Helsinki 1934, SKS-n Toim. 57. osa, 13 lisäviikko. (685 lk. à 2 v.) Hinta nid. 250.—, sid. 300.—

Vastutav toimetaja: **Julius Mägiste**.

Väljaandja: **Akadeemiline Emakeele Selts**.

SOOME-EESTI SÕNARAAMAT

Toimetanud: JULIUS MÄGISTE

Nimetatud sõnaraamat ei ole üksnes kuiv sõnadekogu, vaid selles leidub rohkesti kõnekäände, lausenäiteid, käandetarvitamise näiteid verbide juures, idiomaatilisi väljendusviise ja muud mitmekülgset ainekku, mis on tähtis õppijaile, tõlkijaile ja kõigile keeletarvitajatele. Silmas on peetud ka igakülgselt teaduslikku terminoloogiat. Peale muu sõnavara sisaldab sõnastik ka valiku kohanimisid ja kõige tarvitavamaid soome sõnalühendeid. Autor on tuntud kui hea soome keele ja soome murrete tundja. Teos on ainulaadne ulatuselt, ajakohasuselt ja kompetentsuselt.

AKAD. EMAKEELE SELTSI KIRJASTUS, TARTUS 1931.
VIII+688 lk., hind 9 kr. 75 s.

Ladu: Akad. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli 15, Tartu.

Muid Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetisi:

Nimede-eestistamise kirjandust.

Eestlasele eesti nimi. Hind enne 50 s., nüüd 25 senti.

Nimede valik ja soetamine. Hind enne 35 s., nüüd 10 s.

15.000 uut sugunime. Hind 50 s.

Eestipäraseid isikunimesid. J. Mägiste. Hind 1 kr.

*

Soome kirjastik. Nr. 2, 3, 4 à 25—30 s.

Liivi lugemik I—V, à 25—40 s. Setu lugemik I, II. Hind 50 ja 75 s.

Valik grammatilisi oskussõnu. Hind 25 s.

Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi. A. Saareste ja A. R. Cederberg. Vihk I. Hind 2 kr. — Vihk II. Hind 2 kr. 50 s.

Tundmused tegurina keelearengus. A. Saareste. Hind 50 s.

Esimene katse eesti keele kõnemeloodia võrdlevas uurimises.

W. E. Peters. Hind 1 kr.

Eksperimentaalfoneetika alged. W. E. Peters. Hind 40 s.

Wanradt-Kõlli katekismuse katkendid. V. a. A. Saareste. Hind 40 s.

Esimese eestikeelse raamatu, Wanradt-Kõlli katekismuse keelest.

A. Saareste. Hind 40 s.

Verbi paigutus Fählmann'il ja nüüdseid sõnajärje-küsimusi. Harald Paukson. Hind 40 s.

Keel ja loogika. A. Koort. Avec un résumé. Hind 50 s.

Murdetekstid (eri lehtedel) à 5 s.

Ladu: O/Ü. Noor-Eesti, Rüütli tän. 11, Tartu.

Algsm. 1. silbi *eü* eesti keeles. J. Mägiste. Avec un résumé. Hind 30 s.

Eesti keeleala murdelisest liigendusest. (Kolme kaardiga.) Albert Saareste. Avec un résumé. Hind 60 s.

Kümme aastat eesti murrete süstemaatset kogumist. A. Saareste. Avec un résumé. Hind 50 s.

Kõhklevaid mõtteid läänemere-soome laensõnade-uurimise puhul. J. Mägiste. Avec un résumé. Hind 40 s.

Produktiivne saksa laensõna eesti keeles: Eesti *roov'i* ja selle tuletiste etümoloogia ja semasioloogia. E. Kobolt. Mit e. Referat. Hind 50 s.

Eesti sulghäälikud *k, p, t* ja *b, d, g*. Paul Ariste. With an English Summary. Tabelitega. Hind 50 s.

Ladu: Akad. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli 15, Tartu.

Kõigilt väljaandeilt ms. A. E. Seltsi liikmeile 20% hinnaalandust.

Alandatud fiind kuni 25. detsembrini 1934.

Esimene suurteos Eesti kihelkondade tundmaõpp. alalt!

Prof. J. Kõpp

Tartu Ülikooli rektor, usuteaduse prof., Laiuse õpetaja 1909. a. kuni 1922. a.

Laiuse kihelkonna ajalugu

**Umbes 700 lehekülge suures kaustas,
rohked illustratsioonid krliitpaberil.**

Kõigis kultuurmaades on kohalik ajalugu — linnade, maakondade ja kihelkondade ulatuses — leidnud viimastel aastakümnetel aina suurenevat tähelepanu. Meie ajaloo maaeluline struktuur nõuab suurema rõhu panemist just laialiste rahvahulkade olukorra tundmaõppimisele, ning seetõttu tuleb meie teadlaste üksmeelse veendumuse järgi kõige otstarbekohasemalt uuritavaks maa-alaliseks ühikuks tunnistada kihelkond.

Esimese põhjalikuma teosena kihelkonna mineviku alalt on valminud PROF. J. KÕPULT «LAIUSE KIHELKONNA AJALUGU», mis on pikema, üle 15 aasta kestnud uurimistöö viil. Selles on käsitletud ühe meie kodumaa **suurema kihelkonna sisu- ja sündmusrikkast minevikku**, eriti aga tema rahvastiku elu esiajaloolisest ajast peale.

Metoodiliselt küps, asialt põhjalik ja käsitusviilsilt paeluv — selline on käsikirja läbi vaadanud ajalooteadlaste arvamine selle teose kohta.

Kuna käsikiri on valmis, siis läheb raamat trükki kohe 1935. a. algul ja ilmub ka samal aastal. Et trükkida raamatut ainult vajalikul eksemplaride arvu, on avatud raamatule

ETTETELLIMINE SOODUSTATUD TINGIMUSTEL:

1. Raamatu hind pärast selle ilmumist trükist on **8 kr. 50 s.** brošeeritud ja **10 kr. 50 s.** nahkköites eksemplari eest.
2. Sellekohasel planketil (mida saab Eesti Kirjanduse Seltsilt) antud ettetellimisel ilma sissemaksuta on raamatu hind **6 kr. 50 s.** brošeeritud ja **8 kr. 50 s.** nahkköites eksemplari eest, mis tasutakse ühes raamatu saatekuludega posti lunamaksuna pärast raamatu ilmumist.
3. Ettetellimise juures **2 krooni sisse makstes** on raamatu hind **5 kr. 50 s.** brošeeritud ja **7 krooni** nahkköites eksemplari eest. Ülejääk tasutakse ühes raamatu saatekuludega posti lunamaksuna raamatu vastuvõtmisel.
4. Ettetellimise juures kõik ära makstes (posti jooksvale arvele nr. 20-36; on raamatu hind ainult **5 kr.** brošeeritud ja **6 kr. 50 s.** nahkköites eksemplari eest. Tellija saab raamatu selle ilmumisel posti kaudu ilma saatekuludeta.

Valigu igaüks omale kõige vastavam ettetellimise moodus ja teatagu sellest

EESTI KIRJANDUSE SELTSILE

Tartus, Suurturg nr. 12. Telefon 6-01. — Posti jooksev arve 20-36.

Tehke seda kohe, sest soodustatud tingimused maksavad ainult
25. detsembrini 1934.